

Çağlar Boyu Düşünce Özgürlüğü: Türkiye’de ve Dünyada Telif Haklarının Tarihsel Gelişiminin Değerlendirilmesi

Freedom of Thought throughout the Ages: Evaluation of Historical Progress of Copyright in Turkey and the World

Metin Turan*

Öz

Düşünce özgürlüğü alanında gelişmeler sağlandıkça, eserlerin üretiminde ve niteliğinde olumlu artışlar gerçekleşmektedir. Bu çalışmada, düşünce özgürlüğü çerçevesinde fikri mülkiyet haklarının dünyadaki ve Türkiye’deki gelişimi analiz edilmektedir. Ayrıca, çalışmada, telif haklarının anlamı ve gelişimi, bu alanda yapılmış ulusal ve uluslararası sözleşmeler ile fikri mülkiyet hakları, kütüphaneler ve matbaaların düşünce özgürlüğü üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. İçerik analizi yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, İlk Çağ’dan günümüze kadar fikri mülkiyet haklarının korunması konuları, bu alanda yapılan Bern, Roma gibi Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü’nün yönettiği uluslararası sözleşmeler ve Dünya Ticaret Örgütü’nün yayınladığı ve yönettiği Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması ve Hizmet Ticareti Genel Anlaşması incelenmektedir. Çalışma sonucunda, telif hakları konusunda İlk Çağ’da başlangıçta hiçbir düzenleme olmadığı ve büyük gecikme olsa da Kraliçe Anne Kanunu ve Fransız İhtilali’nden sonra eser sahibinin haklarının zaman içerisinde koruma altına alındığı belirlenmektedir. Türkiye’de ise 1951 yılında yayımlanan Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu’na kadar, Osmanlı Dönemi’nde Batı’nın etkisinde gelişen 1850 tarihinde Encümen-i Daniş Nizamnamesi ile başlayan telif hakları düzenlemeleri 1910 tarihli Hakk-ı Telif Kanunu ile sona ermiştir. Ayrıca, gerek Türkiye’de gerekse küresel olarak telif hakları gelişiminde matbaanın kullanılmaya başlanmasının etkilerinin büyük olduğu sonucuna da varılmaktadır. Buna ek olarak, eserlerin korunması yanında, araştırma yapılmasında ve yeni eserlerin üretilmesinde tarih boyunca katkıları olan kütüphanelerin düşünce özgürlüğünün gelişiminde önemli etkileri vardır. Konu ile ilgili diğer araştırma bulguları çalışmanın sonunda yer almaktadır.

Anahtar Sözcükler: Fikri mülkiyet hakları; telif hakkı; uluslararası fikri mülkiyet sözleşmeleri; düşünce özgürlüğü.

Abstract

As long as developments in the field of freedom of thought are provided, positive increases take place in production and quality of works. In this study, within the framework of freedom of thought, the development of intellectual property in the World and Turkey is analyzed. Additionally, in the study, the meaning and development of copyright, national and international agreements made in this field and the impacts of intellectual property rights, libraries and printing houses on freedom of thought are evaluated. The study, in which content analysis is used, issues about copyright protection from the Ancient Time until today, international conventions formed in this area such as Berne, Rome that World Intellectual

* Dr., Türkiye Kalkınma Bankası, Başmüfettiş. e-posta: metin.turan@kalkinma.com.tr
Dr., Development Bank of Turkey, Chief Inspector.

Property Organization administers, and Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights and General Agreement on Trade in Services which World Trade Organization issues and administers, are examined. As a result of this study, it is determined that there were no regulations in terms of copyright during Ancient Times ;however, after Statute of Anne and the French Revolution, rights of the owner of the work were taken under protection despite a big delay. As for Turkey, until Law On Intellectual and Artistic Works which was issued in 1951, copyright regulations beginning with the Statute of Encümen-i Danis in 1850 and being developed under the West influence, ended with the Copyright Code dated 1910. Moreover, it is concluded that the influences of the introduction of printing press were very important in the development of copyright both in Turkey and the world. In addition to these, libraries, which have had contributions to protecting works, making research and producing works throughout the ages, have important impacts on freedom of thought. Other research findings relevant to the subject can be found at the end of the study.

Keywords: *Intellectual property rights; copyright; international intellectual property agreements; freedom of thought.*

Giriş

Düşünce özgürlüğü çağlar boyu çeşitli evrelerden geçmiştir. Düşünce özgürlüğünün gelişiminde farklı niteliklerde önemli etkenler büyük roller oynamaktadır. Bunlardan en başlıcaları, matbaalar, kütüphaneler ve fikir ve sanat eserleri çerçevesinde yürütülen ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler sayılabilmektedir.

Bilgi çağında hemen hemen her ülke fikri mülkiyet (entelektüel mülkiyet) alanında fikri hakları koruyan çeşitli yasal düzenlemelere sahiptir. Bu alan tamamen devletlerin yasal güçleri altındadır. Halen gelişmiş ülkeler de dâhil birçok ülke sosyal değişim, teknolojik gelişim, uluslararası sözleşmeler vb. gibi çeşitli sebeplerden dolayı yasalarını sürekli yeniliklere ve gelişmelere yönelik olarak değişikliklere uğratma gereksinimi duymaktadır.

Bu değişiklikler ve ilgili çalışmalar Avrupa Birliği ülkelerinde daha çok yönergelerin yayımlanması ve bunlara uyumun sağlanması suretiyle gerçekleşmektedir. Ayrıca, devletler, uluslararası anlaşmalarının yanı sıra, bu anlaşmaları destekler nitelikte ve onlarla uyumlu olmak üzere, bu konudaki ulusal mevzuatlarını kendi koşullarına göre düzenleyebilmektedirler.

Fikri mülkiyetin dar anlamını ifade eden telif haklarının devletlerin ulusal mevzuatlarında yasalaşıp günümüzdeki aşamalara gelmesi, aslında çok yakın zamanlara dayanmaktadır. İnsanların ilk çağlardan beri eser ürettikleri düşünüldüğünde, eser sahiplerinin eserleri üzerinde hak elde etmesi konusunda uzun süre korumasız kaldıkları anlaşılmaktadır. Bugünkü aşamalara gelene kadar çok uzun bir süre eser sahipleri, eserlerinin telif haklarını koruyamamışlardır. Çalışmanın ileriki bölümlerinde de ifade edileceği gibi ilk telif koruması 1709 Kraliçe Anne Kanunu ve sonrasında Fransız İhtilali’nin ardından çıkarılan 1791 Fransız Telif Kanunu (droit d’auteur)’dur. Buradan çıkarılan sonuç, eser sahiplerinin 18’inci yüzyılın başlarına kadar telif korumasından yoksun kalmış olmalarıdır (Telif Hakları Genel Müdürlüğü [THGM], 2015a).

Böylece, düşünce özgürlüğünün küresel alanda yaygınlaşması bağlamında telif korumasının uzun yıllar gerçekleşmemesi ve eserleri kayıt altına alan, koruyan, toplumsal gelişimde roller üstlenen ve araştırma imkânı sağlayan kütüphaneler ile diğer bilgi, dokümantasyon ve arşiv merkezlerinin azlığı ya da olmayışı nedeniyle, eski dönemlerden kalma çok sayıda eser sahibi olarak bilinen kişinin, aslında bu eserleri üretmeyip onu ellerinde tutan kişiler olabileceği ihtimalleri de bulunmaktadır.

Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de ve dünyada entelektüel mülkiyet haklarından biri olan telif haklarının düşünce özgürlüğü çerçevesinde tarihsel gelişimini ortaya koymaktır. Bunun yanı sıra çalışma, ulusal ya da uluslararası hukuki metinlerin içeriklerinin analiz edilmesini, ortaya çıkan önemli olay ve sorunların önemini de bu çerçevede değerlendirilmesini içermektedir. Çalışmada, çağlar boyunca düşünce özgürlüğünde kütüphanelerin önemli etki ve fonksiyonlarının ortaya koyulması da hedeflenmektedir. Çalışmada, telif haklarının gelişimi analiz edilirken, sosyal bilimlerde kayıtlı iletişim belgelerinde kullanılan içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır (Babbie, 2007, ss. 320-328). Yine, çalışmada belge tarama yöntemi çerçevesinde yapılması öngörülen içerik analizi (Karasar, 2012, ss. 183-184) yerel ve küresel yasal düzenlemeleri, uluslararası anlaşmaları vb. kapsayacak şekilde yapılmıştır. Bu kapsamda web sayfaları, kanunlar, kayıtlı belge ve dokümanlar, makaleler ve diğer yayınlar analiz edilmiştir.

Fikri Mülkiyet Haklarının Anlamı ve Kapsamı

Düşünce özgürlüğünün gelişiminde ve ağırlıklı olarak kültürel kazanımların gerçekleşmesinde rolü olan fikri mülkiyet haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler, aynı zamanda düşünce özgürlüğünün yansıması olarak bilgi birikiminin sonucu eserlerin üretilmesi, yaygınlaştırılması, iletilmesi ve korunması önemli gelişmeler arasında yer alır.

Bilgi, kurumsal yapılarda genel olarak, finansal, idari ve teknik olarak yer almakta (Turan, 2015, s. 32), üretim faktörü ve entelektüel sermaye olarak kabulü ise (Stewart, 1997) yoğun bir anlayış haline dönüşmektedir. Bilgi ekonomisi ve bu bilgiden elde edilen iktisadi faaliyetler (Drucker, 1993, ss. 26-257; Machlup, 1962, s. 9) birlikte gelişerek telif hakları ve sınai mülkiyet hakları çerçevesinde büyük önem taşımaktadır (Ayiter, 1981, s. 5). Fikri mülkiyet ya da entelektüel mülkiyet hakları genel olarak geniş ve üst bir kavram olarak kullanılmaktadır. Bu kavram fikir ve sanat eserleri ve sınai hakları içermektedir (Öztrak, 1970, s. 2).

Fikri Mülkiyet ya da Entelektüel Mülkiyet, bir yandan "Fikir ve Sanat Eserleri" ya da telif hakları olarak bir grupta sınıflandırılmaktadır. Diğer yandan, patentler, faydalı modeller, tasarımlar, markalar, coğrafi işaretler, yeni bitki çeşitleri, entegre devre topoğrafyaları, biyoteknoloji, gen teknolojisi, bilgisayar programları, veri tabanları, ticaret unvanı ve işletme adı, alan adları, know-how ve ticari sırları içeren "Sınai Mülkiyet Hakları" olarak sınıflandırılmaktadır (Erel, 2009, s. 27). Buna göre, kabul edildiği üzere fikri mülkiyet hakları ana olarak iki bölüme ayrılmaktadır:

- 1) Fikir ve sanat eserleri (Telif hakları),
- 2) Sınai mülkiyet hakları¹.

Genel olarak, insanın dış dünyaya farklı şekillerde yansıyan zihinsel fikirlerinin ifade edilmiş şekilleri telif hakları kanunları ile korunmaktadır. Bu yansımalar bilim, edebiyat, müzik, sinema ve güzel sanat eserlerinde olduğu gibi farklılıklar içermektedir. Düşünce aşamasında kalıp dış dünyaya bir ürün olarak geçmeyen fikirler, telif hakkı kapsamında koruma görmemektedirler. Bu çerçevede, herhangi bir insan düşüncesi değil, fikir ve sanat eserleri kanunlarınca koruma altına alınan, tanımlanan, belirli bir şekle ulaşmış, somut hale geldiği maddeden bağımsız, yasal değeri olan fikri yaratımlar fikir ve sanat eserleri (telif hakları) alanını oluşturmaktadırlar (Suluk ve Nal, 2012, ss. 1-2; THGM, 2015a).

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ile korunan eser türleri, 4’ü temel biri de bu 4 temel eser türlerinin işlenmesi ve derlenmesi ile oluşan eserler olmak üzere aşağıdaki 5 gruptan oluşmaktadır:

- 1) Bilim ve edebiyat eserleri,
- 2) Müzik eserleri,

¹ Sınai mülkiyet hakları için "industrial property" terimi kullanılmaktadır.

- 3) Güzel sanat eserleri,
- 4) Sinema eserleri,
- 5) İşlenmeler ve derlemeler (Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu [FSEK], 1951).

Öte yandan, sınai haklar ise, endüstri ve tarım alanında elde edilen yenilik, icat, özgün tasarımların ilk uygulayanları ya da mallar üzerindeki işaretlerin sahipleri için ve onlar adına yasada belirlenen bir süre korunan gayri maddi mallar üzerindeki haklar olarak tanımlanabilmektedir (Suluk ve Nal, 2012, s. 2).

Sınai haklar arasında yer alan patent ile buluşlar korunmakta ve bu sayede buluş sahiplerine bir takım özel haklar sağlanmaktadır. Bir diğer sınai hak örneği olan endüstriyel tasarımlar aynı zamanda tasarımlar olarak da bilinmektedir. Bu, bir fikri mülkiyet hakkına konu ürünün dekoratif ya da estetik yönüdür. Tasarımlar, ürünü çekici hale getirip ekonomik değerini artırmaktadırlar. Markalar, belirli mal ya da hizmetleri diğer mal ya da hizmetlerden ayıran işaretlerdir. Örneğin, İş Bankası, Eti, Ülker, Ziraat Bankası, Arçelik, Kalkınma Bankası vb. birer markadır. Coğrafi işaretler, genellikle belirli bir bölgeden kaynaklanan veya belirgin bir özelliği, büyük bir coğrafyada ünü ya da diğer nitelikleri yönünden bu bölge ile anılan ya da özdeşleşen bu ürünü gösteren işaretlerdir (Türk Patent Enstitüsü [TPE], 2012). Aynı zamanda, coğrafi işaretler menşe adı ve mahreç işareti olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Bunlardan menşe adına örnek olarak Amasya Elması, Fransız Şarabı gibi belirli bir yöre, bölge ve/veya ülkede ürünün bütün üretim sürecinin gerçekleştiği yerler anlaşılmaktadır; ancak Diyarbakır Karpuzu, Siirt Battaniyesi gibi ürünler mahreç işareti olarak tanımlanmaktadır. Çünkü bu ürünler başka bir coğrafi bölgede de yetiştirilebilmekte ya da üretilebilmektedir (Suluk ve Nal, 2012, s. 2).

İnsanoğlunun çeşitli çabalar ile ürettiği ürünleri sınırlı değildir. Bu ürünler sınai mülkiyet haklarına konu oldukları gibi telif haklarına da konu olabilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında, telif hakkı kavramına yönelik bilgiler verilmekte ve düşünce özgürlüğü bağlamında telif hakları ile bağlantılı konular analiz edilmektedir.

Yerel ve Uluslararası Alanda Telif Hakkı Nedir?

Telif hakkı (copyright), Latince kopya (copia) ve İngilizcede çokluk, çoğaltma, bol olma (plenty) anlamından gelmektedir. Telif hakkı (copyright), kopyalama ve çoğaltma hakkı demektir. Bu kelime, bir taraftan, insanın zihni çabası ile yarattığı edebi ya da sanat ürünlerini çoğaltması hakkıdır. Diğer taraftan, İngiliz adli sistemi tarafından da sık kullanılan hukuksal anlamı telif hakkı (Copyright)’dır. Bunun dışında da çeşitli anlamları içeren kelimenin en basit karşılıkları olan Latincedeki "copia" ile İngilizcedeki "copy" kelimeleri asıl anlamı dışında ikincil ve olumsuz anlamlara da gelebilmektedir. Ayrıca, "copyright", eserin nüshalarının yapılması yanında, hiçbir şekilde eser ya da onun nüshaları ile uyumlu olmayan ister orijinal eser isterse de onun bir nüshası olsun, çoğaltılmış eserde bulunan hak anlamına da gelmektedir (Bowker, 1986, s. 1).

Ülkemizde genel olarak yazarın eseri üzerindeki hakkını temsil eden telif kelimesinin çeşitli anlam ve açıklamaları bulunmaktadır. Bunlar: "1.Uzlaştırma, 2. Kitap yazma, 3.Telif Hakkı ve 4. Yazarın kendisinin kaleme aldığı" şeklinde sıralanmakta, yine bu kavramın ilişkili olduğu müellif kelimesi için yazar denmesi nedeniyle telif için yazarın hakkı ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu [TDK], 2015).

Başka bir tanımda, telif hakkı, bir yazarın her türlü fikri emeği ve yaratımları sonucu oluşturduğu ürünler hakkında yasal olarak sahip olduğu haklar anlamına gelmektedir (THGM, 2015a). Telif kelimesinin içerdiği anlam diğer yabancı kanunlarda da hemen hemen aynı nitelikteki benzer özellikleri içermekte ve benzer şekilde kullanılmaktadır. Bu kapsamda, telif hakkı, Fransız, İspanyol, Alman ve İsviçre mevzuatlarında yazar hakkı (droit d’auteur; derecho de autor; Urheberrecht ve yine Urheberrecht) anlamına gelen kelimeleri içerirken, Birleşik Krallık mevzuatında ve büyük ölçüde ondan etkilenecek yasalaşan Amerikan (ABD)

mevzuatında olduğu gibi kopyanın sahibi ya da çoğaltma hakkı (copyright) anlamına gelen kelime kullanılmaktadır. Telif hakkının esası düşünüldüğünde, Alman, Fransız, İspanyol ve İsviçre telif mevzuatlarında konu hakkında geçen kelimeler ile asıl ifade edilmek istenen, yazar hakkı ya da eser sahibinin hakkı anlamına daha uygun olduğu görülmektedir (Turan, 2014). Yine Türkçede kullanılan telif hakkı da aynı şekilde, kitap yazma hakkı, yazarın hakkı gibi anlamlara gelmek suretiyle esas anlamına daha yakındır (TDK, 2015). Böylece, telif hakkı, Urheberrecht, derecho de autor, droit d'auteur ve copyright kelimeleri farklı dillerin aynı anlama gelen karşılıklarını oluşturmaktadır (Turan, 2014).

Telif hakkı, diğer bir deyişle dar anlamda fikri mülkiyet hakkı, kişinin her türlü fikri emeği ile yarattığı fikri ürünler üzerindeki kendisine yasalar tarafından tanınan haklarıdır. Telif hukukunun gerekliliği ile ilgili olarak ilk yasal gelişme Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'dir. Böylece uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler nezdinde ilk ve en büyük bildirmede telif hakları tanınmıştır. Türkiye bu bildirgeyi 1949 yılında kabul ederek iç hukukunun bir parçası haline getirmiştir (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Kabul Edilmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı, 1949). Düşünce özgürlüğü üzerinde büyük öneme sahip bu bildirme ile oluşturulan ve aşağıda detaylı olarak açıklanan telif haklarının ülkemizdeki en önemli yasal dayanaklarından birini bu bakanlar kurulu kararı oluşturmaktadır.

Telif Haklarının Yasal Dayanakları

Her ülkenin telif ile ilgili hukuksal yapısını, onaylamış olduğu 1948 Tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda kabul edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 27'nci maddesine uygun olarak tasarlaması gerekmektedir. Bu maddenin düşünce özgürlüğüne büyük katkı sağladığı düşünülmektedir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda onaylanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 27'nci maddesi aşağıdaki hükümleri içermektedir:

- "1. Herkes toplumun kültürel faaliyetine serbestçe katılmak, güzel sanatları tatmak, bilim alanındaki ilerleyişe katılmak ve bundan yararlanmak hakkına sahiptir.
2. Herkesin sahibi bulunduğu (yarattığı) her türlü bilim, edebiyat veya sanat eserinden doğan manevi ve maddi yararlarını korunmasını isteme hakkı vardır." (THGM, 2015a).

Bu maddenin ülkelere yüklediği yasal sorumluluklar yanında bu kapsamda çeşitli düzenlemelerin yapılması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde bu konuda yapılan en temel düzenleme yine aynı madde numarası ile Anayasanın 27'nci maddesinin birinci fıkrasıdır. Bilim ve Sanat Hürriyeti başlıklı Anayasanın 27'nci maddesinin ilk hükmünü taşıyan 1'inci fıkrası "Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir." şeklinde bir ifadeyle İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 27'nci maddesini destekler biçimde kurulmuştur (T.C. Anayasası, 1982). T.C. Anayasası, eser sahibinin eseri yaratma ve bu eserleri üzerinde koruma talep edebilme hakkını sağlayan hükümler ile fikri mülkiyet ile ilgili olarak eser sahibinin zihinsel yaratımını güvence altına alan telif korumasını destekler niteliktedir.

Telif Haklarının Gerekliliği ve Önemi

İnsanlığın bilgi birikimi sonucunda oluşturduğu zihinsel faaliyetleri eser sahiplerinin daha sonra üzerinde koruma talep edeceği eserlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaratılan eserler, eser sahiplerinin ürettiği ve daha sonra yasalarda belirtilen şekillerde insanın gerek ekonomik varlığı gerekse de toplumun gelişimine katkısı açısından bir güvence sağlamaktadır. Patent, mahreçler, tasarımlar vb. gibi sınai mülkiyet haklarının ve eser sahibinin zihinsel yaratımı olan eserlerin, fikri mülkiyet altında korunması büyük oranda devletlerin sorumluluğu

altındadır. Bu konularda devletin çok önemli koruyucu ve düzenleyici rolünü yerine getirmesi beklenir. Çünkü devlet, eser ve eser sahipleri ya da hak sahipleri arasındaki olası çıkar gruplarını yönetmek ve adil olmak zorundadır (THGM, 2015a). Hali hazırda hemen hemen her devlet uluslararası anlaşmalar ışığında bu düzenleyici görevini kendisine tanınan inisiyatifler içerisinde çeşitli şekillerde yerine getirmeye çalışmaktadır.

Eser sahibinin de içinde olduğu kültürel yaşamı düzenleme yetki, görev ve sorumluluğunun Devlet tarafından üstlenilmesi ve yerine getirilmesi zorunluluğunun çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlar, aşağıda yer aldığı gibi:

- a) Toplumsal adalet,
- b) Kültürel gelişim,
- c) Ekonomik etken,
- d) Manevi neden,
- e) Ulusal saygınlık,
- f) Teknolojideki hızlı gelişim, şeklinde sayılabilmektedir (THGM, 2015a).

Tüm bu özellikler birlikte gerçekleştiğinde düşünce özgürlüğünün devlet organlarınca güvence altına alınması beklenmektedir. Böylece, kültürel yaşamın düzenlenmesi gereği ile telif hakları korunmakta ve bu haklar korundukça da düşünce özgürlükleri olumlu bir platformda gelişmektedir. Teknolojinin hızlı gelişiminin fikri mülkiyet üzerinde önemli değişiklikler yarattığı dikkate alındığında, telif hakları konusunda ikilemler yaratan dijital eser telif sorunlarının kişi ve kurumları etkilemesi giderek daha çok yaygınlaşmaktadır.

Öte yandan, ulusların entelektüel mülkiyet haklarına verdikleri önem genel olarak, iç dinamiklerden çok dış dinamiklere dayalı gelişmektedir. Yani, devletlerin kendi ülkelerindeki yasal veya diğer gereksinimler bu hakların koruma altına alınmasında etkili olmasından ziyade ülke dışında meydana gelen uluslararası gelişmeler daha belirleyici olmaktadır.

Burada önemle ifade etmek gerekir ki, fikri mülkiyet korumasından yararlanan eserler bilginin bir üretim faktörü olarak kabul edilmesinde de anlamını bulan, eser sahibinin birikimi sonucunda zihni yaratımlarını bu üretim faktörü ile birleştirerek, bir eser meydana getirme çabasıyla oluşmaktadır. Fikri emek sonucunda oluşan bu eser sonraları önemli bir ekonomik fayda yaratmaktadır. Ayrıca, oluşan ya da yaratılan bu fayda ile çeşitli hak sahipleri gruplarının yararlanması sonrasında ise paylaşım sorununun oluşması da telif haklarının başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Batılı ülkeler bu sorunlarını güçlü yasal düzenlemelerle ve güçlü ve işlerlik kazanmış meslek birlikleri gibi yöntemler ile çözmeye çalışmışlardır. Özellikle ABD ve Birleşik Krallık ile büyük anlayış farkı olan ve FSEK’in de daha yakın olduğu Kara Avrupası (Kıta Avrupası) hukuk sistemini benimseyen Alman telif hakları düzenlemelerinde çeşitli yollar kat edilerek başarı sağlanmıştır. Öte yandan, bu alanda öncü olan ülkelerde de fikri haklar konularında tartışmalar ve sorunlar özellikle İnternetin günlük hayatta yoğun bir şekilde yer etmesinden ve başta müzik eserlerinin telif hakları ile ilgili olarak dijital platformlarda paylaşımlarından dolayı devam etmektedir (Pinar, Nal ve Goldmann, 2007). Böylece, ilerlemeler ve yasal düzenlemeler ne kadar gelişmiş olursa olsun daha çok teknolojik gelişim ve değişimler nedeniyle sorunlar devam edebilmektedir. Buna aynı zamanda, teknolojinin telif hakları alanında yarattığı sorun ve zorluklar da denebilir.

Bu itibarla ister elektronik ister basılı ortamda olsun, üretilen eserlerin yanında daha fazla eser oluşmasına sebep teşkil etmesi için eser sahibinin özgün ürününün telif kapsamında korunması zorunludur. Telif koruması sağlanmadığı takdirde eser sahiplerinin eser yaratma girişimi bu durumdan önemli ölçüde olumsuz etkilenmektedir. Bu korumayı sağlama, özel girişimlerin desteği ve çabaları yanında yukarıda da ifade edildiği gibi devletin politikası ve ana görevidir. Devlet bu görevini de büyük çapta geçerli bir telif yasası ve alt mevzuatla yerine getirmektedir.

Eser sahibi ile eserin bulunduğu toplum, ulusal çıkarlar ve uluslararası anlaşmalar ile dış dinamikler arasında bir denge gözetmek fikri haklar açısından çok büyük öneme sahiptir. Bu denge

kurulursa toplumda bu konuda adalet sağlanır ve sorunlar hem eser sahibi açısından hem eserden yararlanma hakkına sahip olanlar hem de devlet açısından çözüme ulaştırılmış olur (THGM, 2015a).

İsmi her ne şekilde anılırsa anılsın fikir ve sanat eserlerini koruyan kanunların tümünde de hüküm altına alındığı gibi, bilim, edebiyat, müzik, güzel sanatlar ve sinema eserleri insanoğlunun doğasında var olan münhasır yaratımlarının örneklerini oluşturmaktadırlar. Bunun sonucunda eser sahiplerinin, eserleri üzerindeki zihinsel emeklerinin, özgün yaratımlarının korunması her ülkede o ülkenin telif kanunları tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, böyle bir korumanın olmaması durumunda, dünya tarihinde de görüldüğü gibi eser sahibinin öncelikli olarak fikri yaratımlarının meydana gelmemesine, meydana gelmişse de sonrasında bu fikri yaratımlarının başkaları tarafından kendi fikri yaratımları şeklinde yayımlanmak suretiyle asıl eser sahibinin mali emeğinin kötüye kullanılması sonucuna sebep olabilmektedir. Öte yandan, gerek mali haklarına gerekse de manevi haklarına zarar verilen eser sahipleri artık eser üretemeyecek ve üretmeyecektir. Böylelikle, eser sahiplerinin eserleri korunmayan bir toplumun gelişmesi de sağlanamayacaktır. Fikir üretemeyen bir topluluk haline gelen ve yukarıda saydığımız alanlarda eser üretemeyen bir toplumun ne ekonomisi ne sosyal hayatı ne kültürü ne de buna dayalı diğer alanlarının gelişme göstermesi mümkün görünmemektedir.

Üretim faktörü olarak kabul edilen bilgi ile bilgi ekonomisi sayesinde toplumlar sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş yapmışlardır; ancak bilginin iktisadi değeri 90'lı yıllarda daha belirgin olarak anlaşılmaya başlanmıştır (Drucker, 1993, s. 256). Bu bilgi toplumu ile zihinlerde biriken fikrîsel öğelerin toplumların gelişmesinde çok önemli unsurlar oldukları açıktır. Bir yandan, toplumların ürettikleri eserlerin, bilgi ekonomisine ve bilgi ekonomisi ile de ülkenin ekonomik değerlerine ve sonrasında da dolaylı olarak üretim, istihdam ve diğer ekonomik göstergelerine de etki etmek suretiyle milli gelirinin artmasına ve büyümesine neden olacak oluşumları sağlamaktayken, diğer yandan, bu çabalar kültürel değerler üzerinde de rol oynayarak, düşünce özgürlüğünün toplumun geniş alanlarına yayılmasını sağlamaktadır.

Öte yandan, telif haklarının sağladığı koruma, düşünce özgürlüğü, kültür, sosyal hayat, edebiyat, ekonomik olaylar vs. üzerinde bu denli öneme sahipken, bu hakların özelliklerinin de değerlendirilmesi gerekli görülmektedir.

Telif Haklarının Genel Özellikleri

Sınai mülkiyet haklarında tescil işlemi vardır ve esasa ilişkin bir şarttır. Bu çerçevede, bir özgün buluş tescil edilmediği sürece patent hakkından yararlanılmamakta (Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1995) ve bir işletmenin mal ve hizmetlerinin diğer bir işletmenin mal ve hizmetlerinden ayırt etmeye yarayan işaretler olan markalar (Karahana, 2012, s. 153) ilgili mevzuata uygun olarak tescil edilmeleri gerekmektedir (Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1995). Buna karşılık bir eserin telif hakkından doğan bir korumadan yararlanabilmesi için tescil gerekli değildir. Fikir ve sanat eserleri üzerindeki haklar eserin üretilmesiyle birlikte doğmaktadırlar (Erel, 2009, s. 103; THGM, 2015a).

Yine, eser sahibinin zihinsel bir çaba ile yarattığı ve telif koruması ile korunan haklar soyut niteliktedir. Bu fikri ürünler telif ile koruma altına alınmaktadır. İnsan düşüncesinin yarattığı bu fikri ürünler maddi olmayan mallar gibi değerlendirilmektedir. Fikri mülkiyet hakları somutlaştığı maddeden ayrı olarak bağımsız bir varlığa ve hukuki değere sahiptir. Telif haklarında başka bir özellik, bu fikri mülkiyet alanında ülkesellik ilkesinin geçerli olduğudur. Bunun anlamı telif koruması hangi ülkede talep edilirse koruma koşulları o ülke hukukuna göre belirlenmektedir (THGM, 2015a).

Fikri haklar hukuksal anlamda mutlak haklardandır, yani, herkese karşı ileri sürülebilmektedirler. Aynı zamanda telif hakkı, sınai haklardan olan patent, ticari unvan gibi gayri maddi mallar üzerindeki haklardandır (Erel, 2009, s. 25). Ancak, herkese karşı hak olarak

belirtme özeliğinde, kamu düzeni, genel ahlak, kamu yararı gibi toplumsal menfaatlerin korunmasına dayalı gerekçelerle bazı kısıtlamalar getirilebilmekte ve hususi menfaat (şahsi kullanım vs.) yararına getirilen istisnalar yasalar çerçevesinde ileri sürülebilmektedir² (FSEK, 1951; THGM, 2015a).

Telif hakları ile ilgili olarak diğer bir özellik ise telif hakkının koruma süresi ile ilgilidir. Fikri mülkiyet hakları sınırsız bir süre korumaya sahip değildir. Belirli bir süre korunmaktadırlar. Bu, genelde bütün dünyada, eser sahibinin hayatı boyunca ve ölümünden sonra çoğunlukla 70, 50 yıl olarak belirlenebilmektedir³ (Ayiter, 1981, s. 149; Erel, 2009, s. 111; FSEK, 1951; THGM, 2015a).

Başka bir telif hakkı özelliği olarak, fikir ürünlerinin somutlaştıkları eşyadan ayrı ve bağımsız bir hukuki statüye sahip oldukları ve korumanın özel kanun, tüzük ve yönetmelikler çerçevesinde, kısaca, ana ve ikincil mevzuat ile sağlanmakta olduğu söylenebilmektedir (THGM, 2015a).

Fikri Mülkiyet Haklarının Gelişimi

Dünya tarihi açısından çok uzun bir koruma geçmişi olmayan başta telif hakları olmak üzere entelektüel mülkiyet haklarına konu eserlerin koruma altına alınmasına kadar geçen evrelerin İlk Çağ’dan Yeni Çağ’a kadar etkileri çeşitli kurumlar (kütüphaneler, matbaalar vs.) ile birlikte incelenmesi düşünce özgürlüğünün çağlar boyu geçirdiği evreler hakkında da önemli bilgiler sunması açısından gereklidir.

Telif Haklarının Tarihsel Gelişimi

Çalışmanın bu bölümünde, genel olarak, eser üreten ve ürettiği eseri korumaya çalışan yazarın ilk çağlardan beri belirli bir çaba içerisinde olduğu ancak kazanımlarının ise gerçek anlamda 1709 tarihli Kraliçe Anne Kanunu ile gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Bu itibarla, insanoğlu çok eskilerden itibaren eser üretmesine rağmen eserleri üzerinde hakları 18’inci yüzyılın sonlarına kadar gerçek anlamda yasal bir koruma ile karşılaşmamıştır. Fikir ve sanat eserleri düzenlemeleriyle (telif hakları) sağlanan eserlerin tanınması ve korunmasında matbaanın icadı önemli rol oynamaktadır. Hatta telif incelemesi konusu matbaanın icadından önce ve sonra ayrı ayrı değerlendirilmektedir (Yüksel, 2001, s. 90).

Bu bağlamda, çalışmada, telif haklarının ilk çağlardan günümüze kadar hangi evrelerden geçmiş olduğu, matbaalar ve kütüphaneler dikkate alınarak, İlk Çağ’dan başlamak üzere Orta Çağ ve Yeni Çağ şeklinde 3 dönem halinde incelenmektedir.

İlk Çağ Dönemi

Fikri ürünlerin yaratımı insanlık tarihi kadar eskilere dayanmaktadır. Eski çağlardan beri, insanoğlu şarkı söyleyip hikâyeler anlatmakta, çeşitli vasıtalar üzerinde imza, logo, amblem vb. gibi işaretleri kullandığı söylenmektedir. Bu vasıtalar çanak ve çömlek gibi eşyalardır (Suluk ve Nal, 2012, s. 23). Eser üzerinde yazarın eser koruması her çağda (dönemde) bulunmasa ve eser üretimi her çağda istenen ölçüde olmasa da kısmi haklar bulunmaktadır.

² Bu istisnaya örnek olarak, herhangi bir eserin kâr amacı olmadan, şahsi kullanım amacıyla çoğaltılabilmesi gösterilebilmektedir (THGM, 2015a).

³ Bu koruma süresi birçok eserde genel olarak, Almanya’da (Urheberrecht), İsviçre’de (Urheberrecht), Türkiye’de (telif hakkı), İspanya’da (derechos de autor), Fransa’da (droit d’auteur), Birleşik Krallık (copyright) ve ABD (copyright) mevzuatında yaşam boyu+70 yıldır (Der Bundesrat, 2015; FSEK, 1951; Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte [Urheberrechtsgesetz], 1965; Legifrance, 2015; Legislation UK, 2015; Ley de Propiedad Intelectual, 1996; United States Copyright Office, 2015).

O çağlarda fikir ürünlerinin korunmasına ilişkin olarak, "Bir şeyin aslına sahip olan kimse, onun teferruatına da sahip olur." ilkesi benimsenmiştir. Eser sahibinin, ekonomik ve manevi açıdan bugünkü anlamda telif hakkı altında korunmasına gerek duyulmamış ve böyle bir anlayış da gelişmemiştir (THGM, 2015a).

Eski çağlarda, M.Ö. 3000'li yıllardan itibaren, çivi ve hiyeroglif yazıları gibi yazıların bulunuşu ile günümüze kadar ulaşabilen eserler üretildiği ve bu eserlerin tahta veya kilden tabletler ile papirüsler⁴ üzerine işlenmiş olduğu bilinmektedir (Yüksel, 2001, s. 90).

Öte yandan, düşünce özgürlüğünün gelişmesinde eserlerin üretilmesi bir yana kütüphanelerin önemli katkıları tarih boyunca bulunmaktadır. Bu çerçevede, kütüphaneler eserlerin korunması ile yayılmasında ve toplumsal gelişimde önemli işlevler yürütmüştür. İlk çağlardan günümüze kadar kütüphaneler farklı özellikler taşımaktadır. Bu bağlamda, ilk kütüphanelerin, çoğunlukla, sayıları çok sınırlı düzeyde özel koleksiyonlardan oluşmakta olduğu bilinmektedir. Buralarda (ilk kütüphaneler), genelde, hem az türde hem de az sayıda eser bulundurulmaktaydı. Babil'de kil tabletler, Mısır'da ise tapınak kütüphanelerinde (Yüksel, 2001, s. 90) eser sahipleri, bu dönemde aristokrat sınıf üyeleri olarak kısıtlı erişim ile mevcut bilgiye erişim hakkına sahipti. Benzer şekilde eski Yunan uygarlığında da kütüphaneler klasik anlamda eserlerin muhafazası görevini yürütmekteydi. Tarihin bu periyodunda, çağın en temel özelliklerinden biri de çoğaltma ya da kopya oluşturmanın hemen hemen hiç yapılamamasıdır. Ayrıca, yine bu dönemde İskenderiye (Alexandria) Kütüphanesi Grek yazarların eserlerinin toplandığı, kataloglandığı ve çoğaltıldığı bilinen antik çağın en büyük kütüphanesi olarak tarihteki yerini almıştır (Bielefield ve Cheeseman, 1993, s. 23). Böylece, bu zaman devresinde kütüphanelerin, eserlerin muhafazasında önemli ve etkin roller almaları anlaşılmaktadır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi o dönemlerde meydana getirilen eserler Mısır Tapınak Kütüphanelerinde, Babil'de ve Antik Yunan Kütüphanelerinde toplanıp muhafaza edilmekteyken, fikir ürünleri üzerinde koruma olmayan Roma döneminde ise muhafaza görevinin daha ilerisine geçildiği bilinmektedir. Bu dönemde, kütüphaneler hem araştırma hem de eser üretmede kullanılmıştır (Bielefield ve Cheeseman, 1993, s. 24). Yine Roma döneminde de kitaplar ve drama eserlerinin satılmaya başlandığı ve telif koruması olmayan eser sahiplerinin kitaplarının çoğaltılması suretiyle satılmasından faydalanamadığı; ancak bu satışlardan çeşitli girişimcilerin yararlanmış oldukları bilinmektedir (Bowker, 1986, s. 4). Eserlerinin satışından büyük olasılıkla yararlanmayan eser sahipleri ise aristokratlar tarafından korunmakla kalmışlardır (Bettig, 1996, s. 12).

Öte yandan, hukuk ve sanat alanında ileri düzeyde olan Roma döneminde, eser, üzerinde gerçekleştiği mala ait olmuş ve esere eşyanın bir ögesi gibi davranılmıştır. Bu bağlamda bir tahtaya çizilen resim tahta ile birlikte sahibine ait olmuş, yazılan bir şiir de kâğıdı ile birlikte yine onu elinde bulunduran malike ait olmuştur (Erel, 2009, s. 36; Tekinalp, 2005, s. 80; Yüksel, 2001, s. 93).

Ayrıca, bu dönemlerde üzerinde cisim kazandığı maddi mallardan ayrı olarak düşünülmeyen fikri emek ürünlerinin sahiplerinin ekonomik ya da manevi yönden korunmasına yönelik düzenlemeler, bugünkü anlamı ile mali ve manevi haklar bulunmamakta ve buna da gerek duyulmamaktaydı. Bu dönemde, hukuk ve sanatın gelişkin olduğu Roma'da ünlü Romalı hukukçular Gaius ve Paulus, tahta üzerine oyularak yapılan bir tablo hakkında, "Bu tablonun mülkiyetinin tahtanın mülkiyetine bağlı kalması zorunludur, çünkü tahta olmasaydı, tablo da olmayacaktı." şeklinde bir beyanda bulunmuş oldukları ifade edilmektedir (Türkiye İlim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği [İLESAM], 2015a). Böylece, bir kitabı ya da başka bir eseri satın alan kişi kitabın zilyedi olması ile birlikte kitapta bulunan bugün telif ile korunan fikri ürünlere de sahip olmaktadır. Başta hukuk sistemlerinin gelişkin olduğu Roma'da bile, eser sahibinin telif

⁴ Papirüsle ilgili çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Bunlar: "1. (*bitki bilimi*) Papirüsgillerden, Nil kıyılarında yetişen, sürüngen, çıplak saplı, otsu bir bitki (Cyperus papirus), 2. Eski Mısırlıların bu bitkinin sapsızlarından yaptıkları kâğıt." (TDK, 2015).

koruması bulunmamakta ve cisim fikre değil, fikir cisme bağlı olmaktadır. Böyle bir çağda ve ortamda düşünce özgürlüğünden bahsetmenin çok da gerçekçi olmadığı düşünülmektedir.

Yine, korumanın olmadığı İlk Çağ’da, maddi ve gayri maddi haklar ayrımını yapan Roma Hukuku gibi bugün Avrupa’nın çağdaş hukuk sisteminin temelini oluşturan yapıya sahip bir hukuk sistemi olsa da fikir ve sanat eserlerine ilişkin hükümleri bulunmadığından, bir kitaptaki fikir ürünü olan hak ile kâğıt arasında fark gözetilmemekte ve bir kâğıtta bulunan bir edebi eserin, örneğin bir şiirin fikri yaratım olarak önemi bulunmamakta, kâğıdın eşya hukukuna tabi olduğu nazarı dikkate alınmakta, şiir ayrıca korunmamaktaydı. Bu itibarla, bu dönemde eser sahibinin hakları bulunmadığı, temel felsefenin maddi mallar üzerindeki haklar olduğu bilinmektedir (Tekinalp, 2005, ss. 79-80).

Burada özellikle ifade edilmelidir ki, fikri ürünün tanınmamasının ve eseri yaratan eser sahibinin korunmamasının temel sebebi, bu fikri yaratımların bugünkü anlamda mekanik ve teknolojik yöntemlerle çoğaltılmasının mümkün olmaması olarak görülmektedir. Böylece, eserlerin çoğaltma işlemi yapılamadığından, bir ekonomik değeri de bulunmamaktaydı. Şiirler ve tiyatrolar gibi edebi eserler kamuda (umumda) icra edilip temsil edilmekteydi; ancak bu eserler bugünkü anlamda yayımlanamayıp şahısların bireysel gereksinimleri elde edilememekteydi. Bunun sebebi baskı, kalıplama gibi çoğaltma tekniklerinin olmaması ve eserlerin bu teknik yöntemlerle çoğaltılamaması olarak görülmektedir. Bu çağda üretilen edebi eserler açısından anonimlik yaygınlaşmıştır. Eserlerin eser sahipleri bulunmasına rağmen, başka bir ifadeyle eseri yaratanlar varken eser sahibinin hakları olmaması yüzünden ve yukarıda sayılan diğer nedenlerden ötürü üretilen eserler ya başka kişilere ya da topluma mal edilip anonim hale getirilmiştir. Ayrıca, günümüzde "plagiarism"⁵ diye tabir edilen intihal kavramının adını bu dönemdeki kullanımlardan aldığı ifade edilmektedir (Tekinalp, 2005, s. 80).

Nihai olarak, burada da belirtilmelidir ki, fikri ürünlerin yasalarca korunması insanlığın büyük ve uzun tarihiyle karşılaştırılacak olursa oldukça yeni olduğu ortaya çıkmaktadır. Dönem itibarıyla gelişkin olduğu düşünülen ve yukarıda detaylı bir şekilde ifade edilen Roma döneminde ve Roma Hukuku’nda dahi kişilere fikri ürünleri için fikri mülkiyet hakları tanınmadığı bilinmektedir (Suluk ve Nal, 2012, s. 23). Bu itibarla, bu çağlarda, eser sahiplerinin fikri ürünlerine korunma sağlanmış olsa idi, fikir haklarının tarihsel geçmişinin çok eskilere dayanması bir yana, yazarların eserleri üzerinde oluşacak korunma dolayısıyla, daha çok ve nitelikli eserlerin üretilmesinin aynı zamanda düşünce özgürlüğüne de katkısı önemli ölçülerde artabileceği düşünülmektedir.

Orta Çağ Dönemi

Orta Çağ’da, İlk Çağ’da olduğu gibi eser sahibinin eseri üzerinde telif korumasının olmadığı ve anonimliğin bu dönemde de yaygın olduğu bilinmektedir. Yine, Orta Çağ dönemi de İlk Çağ’dan eser sahipliği açısından pek farklı değildir. Bunun sebebi yine, eserlerin çoğaltılmasının bu dönemde de yapılamamasıdır. Öte yandan, yapılan kısıtlı çoğaltma ise eseri yaratan eser sahibi dışında başkalarına, feodal beye, kiliseye ve krala tanınmış bir hak olarak görülmektedir (Tekinalp, 2005, s. 81).

Orta Çağ’ın sonlarında, özellikle kilisenin önemi ve gücü artmaktadır. Bundan dolayı, bu dönem, rahip ve rahip yardımcılarının, dinsel eğitim alan teoloji öğrencilerinin yaratılan eserleri kopya yoluyla çoğalttıkları, dolayısıyla fikri eserlerin kısmen çoğaltma sonucunda ekonomik değer kazandığı bir dönemdir. Bu dönemde oluşturulan yazarların, şairlerin vs. eserlerinin günümüze kadar gelememesinin sebebi o dönemdeki eser sahiplerinin yok sayıldığı bu yapıdan kaynaklanmakta olduğu kabul edilmektedir (Erel, 2009, s. 36; Yüksel, 2001, s. 95).

⁵ Romalı halk ozanı Martialis bir hicviyesinde şiirlerinin bunları kendi şiirleri gibi sunan Fidentinus’u bir "plagiarism" yani azat edilen köleleri kaçıran korsan olduğunu söylediği bilinmektedir (Tekinalp, 2005, s. 80).

Bu dönemde yine, kiliseler, eserlerin kilise inisiyatifi ile çoğaltıldığı yerler olarak kalmıştır. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Bunlardan biri eserlerin ve sanatın Allah'a mahsus olduğu ve eser sahiplerinin sadece bir aracılık görevi gördükleri düşünülmekteydi. Bu düşünce zaten toplumda güçlü bir yere sahip hatta bazen krallara bile meydan okuyan kiliselerin eserlerin sahibi olmasına sebep olmuştur. Diğer bir sebep ise kiliselerin onaylamadığı eserlerin kopya edilme şanslarının olmayışı idi. Bu dönemde eser sahipleri "Bir bilinmeyen usta" olarak tanındı. Bu dönemde sadece edebi eser sahipleri değil aynı zamanda matematikçi, fizikçi, kimyacılar gibi bilimsel eser yarananların da bu olumsuz durumdan nasibini almış oldukları bilinmektedir. O dönemlerde "mesen"⁶ (mécène) denen hem sanatçının eserini yayımlayan hem de ona "honorar"⁷ ödeyen grupların olduğu da bilinmektedir (Tekinalp, 2005, s. 81).

Eser sahibinin haklarının tanınmadığı Orta Çağ'da dileyen herkes tarafından asıl eser sahibinden izin alınmadan eserler çoğaltılıp kullanılmıştır (Erel, 2009, s. 36; İLESAM, 2015a; Yüksel, 2001, s. 94). Yine bu dönemlerde, eser üzerinde çoğaltma hakkı eserin sahibine değil, aksine kilise, feodal beylere ya da krallara tanındığı bölgeler olmuştur (Tekinalp, 2005, s. 81).

Orta Çağ'da Avrupa'da telif haklarının ya da daha geniş bir ifade ile entelektüel mülkiyet haklarının gelişmemesinin çeşitli farklı sebepleri bulunabilmektedir. Bunlar, o çağda mevcut üretim ilişkileri, kültürel yapı, eser üretiminin organize şekli ve baskın olan iletişim yöntemleri olarak sayılabilmektedir (Bettig, 1996, ss. 13-15).

Ayrıca, matbaanın icadı eserlerin çoğaltılması için çok önemli bir gelişme olsa da yine de matbaanın icadına kadar çeşitli kitap çoğaltma teknikleri kullanılmıştır. Bunlar, ağaç oyma tekniği, hareketli tabla tekniği, kabartma harflerin kullanılması tekniği vs. gibidir (Yüksel, 2001, s. 97).

Yine, telif haklarında matbaa öncesi ve sonrasının çok büyük önemi bulunmaktadır. Matbaanın icat edilmesi ile o döneme kadar önceleri yalnızca el yazısıyla ve sınırlı sayıda kopya edilerek üretilen eserlerin sayısız nüshada çoğaltılması ve satılması olanağı doğmuştur (İLESAM, 2015a).

Bu çerçevede, 1455 yılında Gutenberg tarafından matbaanın icadı bir takım önemli sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu sonuçlar aşağıda olduğu gibi özetlenebilmektedir (Bielefield ve Cheeseman, 1993, s. 24):

- Kitaplar daha ekonomik ve rahat bir şekilde elde edilmiştir.
- Kütüphanelerin hem sayısal hem de hacimsel olarak büyütülmesi çalışmaları yapılmıştır.
- Ulusal kütüphane kurulması çabaları artmıştır.
- Edebi eserlere (kitap vs.) ilgi ve alaka artmıştır.
- Kitapların mülkiyet hakkı matbaacı ve kitapçılara geçmiştir.

Yukarıdaki gelişmeler analiz edildiğinde, kütüphanelerin bu durumlardan olumlu etkilendikleri ve kurumsallaşmaya başladıkları söylenebilir. Ayrıca, eser sahipleri açısından olumsuz olarak görülebilecek gelişme (v. son şık), kitapların mülkiyet hakkının matbaacı ve kitapçılara geçmesidir.

Böylece, matbaanın icadı eser sahipliği dışında (matbaacı ve kitapçı) bazı kimselerin eser üzerinde kazanç sağlamalarına yol açmıştır. Bunun sonucu olarak, yazarların hem ekonomik olarak hem de itibar olarak saygınlıkları zarar görmüştür (Hirsch, 1948, s. 21). Bu durumlar eser sahibi, kitapçı, matbaacı arasında çıkar çatışması, sansür, telif hakkı, yayın hakkı vs. gibi alanların düzenlenmesini gerekli kılma çabalarının artmasını sağlamıştır (Yüksel, 2001, ss. 97-98).

⁶ Fransızca kökenli bir kelime olan mesen, sanat ve bilim adamlarını koruyan kimse anlamına gelmektedir (TDK, 2015).

⁷ Alman dilinde Das Honorar ücret anlamına gelmektedir. Ayrıca, "Honorar" günümüzde bile şiir yazarlara, orkestra şeflerine, orkestrada çalgı çalanlara ve hukuk alanında görev yapan avukatlara gösterdikleri emekleri karşılığı ödenen paraya denmektedir (Tekinalp, 2005, s. 81).

Öte yandan, tüm bu dengeden yoksun gelişmelerin en büyük faydasının matbaaların ve yayınevlerinin büyümesine yol açması da önemli görülmelidir.

İmtiyazlar Dönemi (Orta Çağ Sonları ve Yeni Çağ) ile Küresel Telif Düzenlemeleri

Bu dönemde de başlangıçta ilkel manada da olsa baskı tekniklerinin⁸ bulunması ile birlikte, mekanik anlamda çoğaltma ve umuma iletim kavramları ki günümüzde eser sahiplerinin telif yasaları ile tanınan önemli iki hakkı olarak bulunmaktadır. Bu dönemde özellikle meydana gelen gelişmelerden en önemlisi, matbaanın icadı ve bunun sonrasında Gutenberg’in kalfa ve çıraklarının, onun ölümünden sonra Avrupa’nın çeşitli yerlerine yayılıp bu icadı yaygın hale getirmeye çalışmaları ile bu çabaların umuma iletim ve çoğaltma gibi önemli haklarla eserlerin ekonomik değerinin artmasına yol açmış olması görülmektedir (Tekinalp, 2005, s. 82).

Yine, entelektüel mülkiyet haklarına ilişkin ilk yasal düzenlemeler, matbaanın icadıyla başlamaktadır. Bundan dolayı, matbaanın icat edilişi, fikri hakların gelişimi açısından, bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Matbaanın icadından önce eserlerin çoğaltılması oldukça zahmetli ve zor bir işti. Matbaanın insan hayatına girişi ile eserler çok sayıda çoğaltılmaya başlanmış, bu sayede hem fikirler hızla yayılmış hem de bu şekilde çok sayıda gelir elde eden bir ekonomik sınıf oluşmuştur. Böylece, elde edilen bu geliri paylaşma çabaları çeşitli hukuki sorunların ortaya çıkmasına ve mahkemeleri meşgul etmesine sebep olmuştur. Bu durum fikri yaratımların ya da başka bir deyişle fikir ürünlerinin korunması ihtiyacını öne çıkarmıştır (THGM, 2015a). Matbaanın yol açtığı bu gelişmelerden aynı zamanda düşünce özgürlüğü de etkilenmiştir.

Matbaanın icadından sonra eserlerin çoğaltılması eserle ilgili eser sahipleri, eseri çoğaltan matbaacılar ve kitapçılar arasında çeşitli çıkar çatışmalarının ve hukuki ilişkilerin ortaya çıkmasının ardından yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde, herhangi bir matbaanın basıma hazır hale getirmek suretiyle bastığı eserlerin başka matbaalar tarafından kopya edilerek çoğaltılması dolayısıyla daha az emek ve çaba harcanması ile kazançlar arasında bir çıkar çatışması oluşmuştur. Bu dönem "imtiyazlar dönemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde, matbaa sahipleri, bu basım faaliyetlerini yürütebilmeleri için öncelikle satılma niteliğine sahip bir müsvedde temin etmek ve bunu basıma hazır hale getirmek için çeşitli harcamalar yapmaları gerekmektedir. Fakat eser bir kez yapılan masraflar ile basıma hazır hale gelip basıldıktan sonra diğer bir matbaa açısından bu ilk baskıyı kullanmak suretiyle eserin ikinci ve sonraki baskılarını yapmak, başka bir deyişle kopya sayısını artırmak ilk matbaacının üstlendiği emek ve maliyetten çok daha ucuza mal olmaktadır (İLESAM, 2015a).

Başka bir deyişle, sonraki basımcılar (matbaacılar) ilk matbaacıların katlandıkları maliyetleri üstlenmeden basım faaliyetinde bulunmaları dolayısıyla ekonomik çıkarları zedelenen ilk basım yapan matbaacılar bu durumun önüne geçecek çeşitli yasal düzenlemeler talep etmekteydiler. Bu durumun yol açtığı haksız rekabet, belirli bir bölge ve süre için bir eserin yalnızca bir matbaacı tarafından basılabilmesine yönelik o dönemdeki idari otoritelerin "basım imtiyazları" vermeleri yolu ile giderilmeye çalışılmıştır. Başlangıçta her kitap için münferit bir imtiyaz olarak verilen, yer ve süre bakımından sınırlı olan, matbaacının bulunduğu yerin en büyük yetkilisi tarafından onaylanan imtiyazların ilkinin 1469’da Venedik yönetimi tarafından Giovanni Spira adlı bir matbaacıya ve Fransa’da da bu tür bir imtiyazın 1500’de 12’nci Louis tarafından Paris’teki başka bir basımcıya verildiği, ayrıca, Osmanlı Dönemi’nde de İstanbul’da 1490 yılında İbranice kitapların basıldığı ve sonraki 16 ve 17’nci yüzyıllarda ise sırasıyla bir Ermeni, bir Rum matbaasının ve ancak 18’inci yüzyılda ilk Osmanlı matbaasının kurulduğu bilinmektedir (Hirsch, 1948, ss. 22-23).

Böylece, genel olarak değerlendirildiğinde, basım imtiyazları, yönetsel (idari) otoritelerce verilmiş olan fikri haklar alanındaki ilk düzenlemelerdir. Bu dönem yayınevi

⁸ Bu baskı tekniklerine örnek olarak, taş baskı, tahta baskı, bakır baskı gösterilebilir.

mülkiyeti dönemi olarak da isimlendirilmektedir. Bu dönemde, basımcılara tanınan basım imtiyazları zaman içerisinde gittikçe yayınevi mülkiyetine dönüşmüştür. Bu da zaten eser sahibinin neredeyse olmayan haklarının tamamen elden çıkmasına yol açmış olduğu kabul edilmektedir (THGM, 2015a). Böylece, bir eserin basım hakkını para ödemek suretiyle kazanan yayınevi eserin mülkiyetini kazanmakta ve basım imtiyazları sürdükçe de baskı sayılarını da artırabilmekteydi. Bundan dolayı, fikri haklar alanında elde edilen kazanımlar ve gelişmeler eser sahiplerinin aksine yayınevi sahiplerine yaradığı kabul görmektedir. Bu çerçevede, eserlerin basılıp çoğaltılması suretiyle satılması hakkı (satım hakkı), o bölgenin hakimi olan kişiler tarafından bazı kişi ve kurumlara imtiyaz olarak verilmeye başlanması nedeniyle oluşan imtiyazın ifade ettiği mana tekel haline dönüşme olarak da kabul edilmektedir. Bu dönemde, eserler yalnızca imtiyaz alan kişilerce basılabilmekteydi. Bu imtiyazlarla eserin basım yetkisini alan bir de denetleme hakkına sahip olmaktadır. Yine, bu hakla, feodal yönetimde bulunanın, kralın ve kilisenin aleyhine olan ya da böyle olduğu düşünülen eserlere sansür koyulmasıyla bu tür eserlerin basımına izin verilmemekteydi. Buna günümüzde sansür denmektedir. Böylece, sansür kavramının da ilk kez bu eylemlerle ortaya çıkmış olduğu kabul edilmektedir (Tekinalp, 2005, s. 82). Bu itibarla, yapılan bu imtiyazlar, eser sahibinin haklarının korunmasından oldukça uzak olarak daha çok matbaa sanatını ya da basım sanatının gelişmesine yol açması muhtemel bir sonuç olarak görülmektedir (Ayiter, 1981, s. 18); ancak yazarlar aleyhine gelişen basım imtiyazları (yayınevi mülkiyeti) yanında diğer olumsuz gelişmelere rağmen, bu dönemde matbaaların öne çıkması ile sayılarında meydana gelen artış ve matbaa sanatının gelişmesini, pozitif ve önemli bir gelişme olarak görmenin gerekli olabileceği düşünülmektedir.

Öte yandan, bu basım imtiyazları ile matbaacıların da eseri üreten eser sahibine ödeme yaptıkları ücret karşılığında eserin sahibi oldukları kabul edilmiştir. Bu anlamda, İngiltere’de bu imtiyaza sahip kişiler "owner of copy" olarak ifade edilmiştir. Böylece, günümüzde telif hakkı olarak çevrilen "copyright" kelimesi, önceleri telif hakkının aksine, basım ve teksir hakkı anlamında kullanılmıştır (İLESAM, 2015a; Tekinalp, 2005, s. 82; THGM, 2015a). İmtiyazlar çerçevesinde değerlendirildiğinde "copyright" kavramı (kopyanın sahibi ya da "owner of the copy"), ilk çıktığında yayınevının hakkı, yani basım hakkı, imtiyaz anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu, aslında, günümüzde eser sahibinin eseri üzerinde hakkı anlamının aksine matbaa ya da basım imtiyazının sahibi anlamına gelmekteydi (Yüksel, 2001, s. 99).

Yine, 1469’da Venedik’te, 1490’da Almanya’da ve 1500’de Fransa’da ortaya çıkan bu imtiyazlar ile idari otoritelerce belirli bir bölge ve sürede bir eserin basım hakkı sadece bir matbaacıya verilmiştir. Ayrıca, "basım imtiyazları" şeklinde gerçekleşen imtiyazların tanınmasının en önemli özellikleri, bu imtiyazların süreli olması ve sürenin bitimi ile birlikte, daha önce bedel karşılığı olan bu hakkın yine bedel karşılığı olarak uzatılması şeklinde gerçekleştiği bilinmektedir (Ayiter, 1981, ss. 17-18; Erel, 2009, ss. 36-37; Hirsch, 1948, s. 23).

İmtiyazlar, İngiltere’de ilk olarak 1556 tarihinde Kitapçılar Loncasına (Stationers Company) verilmiştir. Bu çerçevede, Lisans Verme Kanunu ("Licencing Act") İngiltere’de yayınevi mülkiyetini tanımıştır. Verilen imtiyazlar benzer nitelikteki imtiyazlar gibi Avrupa’da süreli niteliktedir (Hirsch, 1948, s. 25).

Öte yandan, sonraları, yazarlara da eserden pay almasının benimsenmesi kapsamında ilk yazar imtiyazı, 1486 yılında Sabellicus adlı bir yazara Venedik’te "Venedik Taciri" isimli bir eser için verilmiş olduğu bilinmektedir. Daha sonraları, 16’ncı yüzyılın ortalarında, yazarın da eserden pay alması bir alışkanlık olarak benimsenmiştir (İLESAM, 2015a).

Yine bu dönemlerde, dünya çapında, önce telif haklarına, daha sonra da sınai haklara ilişkin yasal metinler kabul edilmiştir. Telif hakları açısından ilk kez 15’inci yüzyılda yayınevlerine verilen bir takım imtiyazlar akabinde yasalaşma süreci gerçekleşmeye başlamıştır. Başka bir bakış açısıyla, küresel alanda bilinen ve fikri mülkiyet ile koruma sağlanan ilk düzenlemenin 1443 yılında Venedik’te verilen imtiyaz ile ortaya çıktığı da ifade

edilmektedir. Aynı zamanda, sınai haklara ilişkin ilk patent kanununun 1474 yılında Venedik’te kabul edildiği bilinmektedir (Suluk ve Nal, 2012, s. 23).

Telif haklarının günümüz anlamında korumaya yakın bir nitelik ihtiva eden, bu alanda öncü olarak bilinen ve İngiliz Parlamentosu tarafından 1709’da kabul edilen "Kraliçe Anne Kanunu"⁹ (The Statute of Anne) bir kitabın eser sahibi ve mirasçılara yayımdan itibaren belirli bir süre ile koruma sağlayan ilk kanun olma özelliğini taşımaktadır (THGM, 2015a). Bu kanun, ABD telif düzenlemelerinin de temelini oluşturmaktadır (Yüksel, 2001, s. 105).

Aynı zamanda, Kraliçe Anne Kanunu, telif hakkını yayınevinden asıl sahibine (eser sahibine) teslim eden ilk yasal düzenleme olarak kabul edilmektedir. 1709 yılında kabul edilen bu yasa 1710 yılında uygulamaya konulmuştur. Bu yasal düzenlemeyi 1791 tarihli Fransızların telif hükümlerini içeren kanunu takip etmiştir. Birçok yazar Fransız Fikri Mülkiyet yasasını 1789 Fransız İhtilali’ne dayandırmaktadır. Bu yasada geçen fikri haklara benzer yasal düzenleme çalışmalarına daha sonra Almanya, İsviçre ve İspanya gibi diğer Avrupa ülkeleri de katılmıştır (Suluk ve Nal, 2012, s. 23). Böylece, sadece fikri hakların elde edilmesi değil, düşünce özgürlüğü akımları da fikri haklara tesir etmektedir.

Bu alanda İngiltere’de kanunlaştırma çabaları hakkâk (oymacı) (TDK, 2015) ve heykeltıraşların haklarını koruyan 1734 ve 1814 tarihli kanunlar yanında, tiyatro ve musiki eserleri sahiplerinin haklarını koruyan 1882 ve 1888 tarihli kanunlar çıkarılmak suretiyle devam etmiştir. Daha sonra tüm bu kanunların içeriklerini ihtiva eden kanunlar birleştirilmiş (1911) ve nihai hali 1957 tarihinde Telif Kanunu (Copyright Act) halini almıştır (Ayiter, 1981, s. 20; Erel, 2009, s. 37). Bu kanunun günümüzdeki orijinal adı Telif Hakkı, Tasarımlar ve Patentler Kanunu 1988 (Copyright, Designs and Patents Act 1988)’dir (Legislation UK, 2015).

Birleşik Karalık’tan sonra yasalaşan Fransız Telif Kanunu’nda Fransız İhtilali’nin önemi vurgulanmalıdır. Fransız İhtilali çok çeşitli alanlarda etkiler ve sonuçlar yaratan bir ihtilaldir. Bu itibarla fikir ve sanat eserleri yanında diğer farklı alanlarda ve Fransa dışında da küresel alanda önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu ihtilal, loncaları kaldırarak imtiyazlara son vermiştir. Bundan dolayı, önceleri eser sahipleri az da olsa bir eser korumasından yararlanırken, bu imtiyazların kaldırılması ile eser sahipleri, ta ki 1791 yılında eseri üzerinde fikri emeği olan eser sahiplerinin hakları kabul edilene kadar, tamamen korumadan yoksun kalmıştır. Ayrıca, 1791 ve 1793 yıllarında yapılan yasa çalışmaları ile eser sahibinin fikri mülkiyet hakkının süresi, yaşamı boyunca ve ölümünden sonra 10 yıl süreyle sınırlandırılması belirlenerek düzenlenmiştir. Kabul edilen bu koruma süresinden (on yıllık) sonra eserin "kamu malı"¹⁰ haline dönüşmesi sistemi benimsenmiştir (Ayiter, 1981, s. 20; Hirsch, 1948, ss. 37-40; Tekinalp, 2005, ss. 82-83; Turan, 2014).

Bu çerçevede, Fransa’daki telif haklarının 1791, 1793, 1810, 1854, 1866 tarihlerinde yasalaşma çalışmaları, mahkeme içtihatları ile birlikte gelişerek 1957 fikir ve sanat eserleri kanunu kabul edilmiştir (Ayiter, 1981, s. 21; Erel, 2009, s. 38; Hirsch, 1948, s. 39). Bu kanunun günümüzdeki adı telif ve sınai mülkiyet haklarını birlikte içeren orijinal adıyla "Code de la propriété intellectuelle" Fikri Mülkiyet Kanunu’dur (Legifrance, 2015).

Telif hakları konusunda Almanya’da da yasalaşma çalışmaları yürütülmüştür. 1837 yılında Prusya Bilim ve Sanat Eserleri Üzerindeki Mülkiyetin Himayesi Kanunu, 1871 yılında imparatorluk kanunu olarak yasalaşmış ve 1965 yılında ise bugünkü haline yakın düzenlemeye erişmiştir (Ayiter, 1981, ss. 22-23; Erel, 2009, s. 38). Bu kanunun bugünkü adı orijinal kanun metninde "Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz)" Telif

⁹ Kraliçe Anne Kanunu, Birleşik Krallık Parlamentosunun bir kanunudur. Bu kanun özel bir kurum yerine, hükümet ve mahkemeler tarafından eser sahibine telif hakkı sağlamak için düzenlenen ilk kanundur (Hirsch, 1948).

¹⁰ Fikri mülkiyet haklarında önem arz eden bu sistem çeşitli dillerde "kamu malı, domaine publique, public domain, Gemeinfreiheit, Dominio público" gibi isimlerle adlandırılmaktadır.

Hakkı ve Komşu Hakların Korunması Hakkında Kanun olarak yer almaktadır (Urheberrechtsgesetz, 1965).

Aynı şekilde İsviçre’de de telif hakları koruması hakkında 1884 tarihinde bu alanda ilk yasal düzenlemelerden biri olarak yürürlüğe giren kanun Bern Anlaşması’nın Paris ve Brüksel Tadillerini de içerecek şekilde 1955 tarihli telif kanunudur (Ayiter, 1981, s. 23). Bu kanunun da günümüzdeki orijinal adı 1992 tarihli "Bundesgesetz über das Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz, URG)" Telif Hakkı ve Komşu Hakların Korunması Hakkında Kanun’dur (Der Bundesrat, 2015).

ABD’de telif hakları konusunda ilk meydana gelen yasal olay 1672 yılında John Usher adlı bir yazarın "The General Laws of Liberties, of The Massachusetts" adlı bir eserini çoğaltmak istemesi ve bu nedenle yapmış olduğu harcamalar dolayısıyla matbaacılara kendi eserini izni olmadan satma ve çoğaltma konusunda yasak getiren özel bir izin sağlaması olarak kabul edilir. ABD’nin bir kısmında 1783, 1786’lı yıllarda Kraliçe Anne Kanunu’na benzer nitelikte ve giderek onu temel alan telif hakları yasası onaylanıp uygulanmaya başlanmıştır. İlk ABD Telif Hakkı Kanunu 1790’da (the Copyright Act of 1790) yasalaşmıştır. ABD’deki telif yasası, Birleşik Krallık’ta meydana gelen hukukun etkisinde, gerek teorik gerekse de uygulanma şekli ile Anne Kanunu’nun neredeyse birebir aynısını içermektedir. 19’uncu yüzyılın başından itibaren yürütülen telif hakları ile ilgili çalışmalar ile birlikte 1846 yılında eserlerin Kongre Kütüphanesi’nde bulundurulması mecburi kılınmıştır. Değişik zamanlarda kanunlaştırma faaliyetleri yürütülen ve 21’inci yüzyıla da geçen ABD telif düzenlemesi 20’nci yüzyılın sonları itibariyle (1976) kabul edilen 1976 Telif Hakkı Kanunu’na (Copyright Act of 1976) dayanmaktadır (Bettig, 1996, ss. 24-26; Bracha, 2010; United States Copyright Office, 2015; Yüksel, 2001, s. 106).

Telif hakları dışında, fikri mülkiyet haklarından olan patent, marka, endüstriyel tasarımları vb. gibi sınai mülkiyet haklarının modern anlamdaki ortaya çıkışı sanayi devrimine dayandırılmaktadır. Bundan anlaşılması gereken bu devrim sonucunda fikri hakların korunması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bundan başka yine sınai mülkiyet hakları açısından, 1474 tarihli Venedik’teki patent yasal düzenlemesinden sonra ikinci olarak yapılan başka bir yasa, 1623 tarihli İngiliz "Act of Monopolies" (English Statute of Monopolies of 1623) patent kanunudur. Bu yasalardan sonra, 1790 tarihli Amerikan (Bracha, 2010, s. 1469), 1791 tarihli Fransız ve 1799 tarihli İsviçre Patent Kanunları yasalaşmıştır (Hirsch, 1948, ss. 33-34; Suluk ve Nal, 2012, s. 23).

Bu bölüm itibariyle ifade etmek gerekirse, fikir ve sanat eserleri neredeyse insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, fikri hakların konusu olan eserin bu eser sahibinin zihinsel yaratımları sonucunda oluşan fikri ürünler üzerinde korumanın sağlanması yukarıda da ifade edildiği gibi çok sonraları özellikle 1709 Telif Kanunu ve Fransız İhtilali’nden sonra mümkün olabilmiştir. Bu konudaki gelişmeler ise daha çok edebi eserler alanında olmuştur. Bundan dolayı, dar anlamdaki fikri mülkiyet haklarından telif haklarının tarihi bir açıdan eser sahipleri hukuku ve yaratılan eser üzerindeki korunan hakkın niteliğini açıklayan teoriler tarihidir denebilmektedir (Tekinalp, 2005, s. 79).

Öte yandan, 17 ve 18’inci yüzyıllardan itibaren telif haklarının konusunu oluşturan müzik eserleri ve hatta resim alanında meydana getirilen eserlerin korunması gündeme gelmiştir. Bu eser türlerinin korunmasında ilerlemeler kaydedilse de ana tema olarak yine edebi eserler üzerinde (eserlerin çoğaltılması hakkı "copyright") yoğunlaşmıştır. Eser türleri olarak bugün kabul edilen haritalar, maketler, kabartmalar, oymalar, el yazmaları, bilimsel eserler, mimari eserler, tezhipler vb. çok daha sonra telif kapsamında koruma altına alınmıştır. Özellikle 1990 yılından itibaren yoğun olarak hayatımıza giren bilgisayar ve bilgisayar programları da sinema eserleri, pandomimalar, koreografilerden sonra eser sayılıp fikri ürünler olarak koruma altına

alınmaktadır. Ayrıca günümüzde de bilindiği gibi şarkıcı, oyuncu, orkestra şefi ¹¹ gibi sanatçıların icraları ise eser olarak sayılmamakla birlikte, komşu haklar kapsamında telif hakları korumasından yararlanabilmektedirler (FSEK, 1951; THGM, 2015a).

Eser sahibinin zihinsel bir faaliyet sonucunda yarattığı eserleri üzerinde koruma sağlanabilmesi için ve ihlallerin önlenmesi ya da tespiti amacıyla yapılan örgütlenme çabaları, edebi eserlerden önce müzik eserlerinde olmuştur. Hâlbuki eserler üzerinde koruma, ilk önce edebi eserlerin telif kapsamına alınması ile gerçekleşmiştir. İlk eser sahipleri meslek birliklerinin Viyana’da müzik alanında ünlü besteci baba Straus’un öncülüğünde kurulmuş olması, bu alanda müzik eserlerinin mesleki korunması daha güçlü temellere dayandırılması çabalarının bir göstergesi olarak kabul edilebilmektedir (Tekinalp, 2005, s. 79). Günümüzde de İnternet ve ilgili teknolojilerinin gelişimi ile birlikte, telif hakkı sorunları yine müzik eserlerinde daha çok yaşanmaktadır. Sonuç olarak, İlk Çağ’dan günümüze telif koruması, çeşitli zorlu aşamalardan geçerek bugünkü seviyelerine gelmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, başta telif hakları olmak üzere fikri hakların Osmanlı Dönemi’nden bugüne değin gelişimi analiz edilmektedir.

Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Fikri Haklar Alanında Yapılan Düzenlemeler

Osmanlı Devleti’nde fikri mülkiyet alanında meydana gelen ilerlemelerde, düşünce özgürlüğünün gelişiminde de önemli yeri olan Fransız İhtilali’nin özgür ortamı yaratması ile matbaanın kurulması ve yaygınlaşması büyük önem taşımaktadır. Bu dönemlerde, İbrahim Müteferrika’nın kısıtlı da olsa eser basımına (tarih, coğrafya, dil, fen bilimleri ve askerlik) (Berkes, 1978, s. 64; Ersoy, 1980, s. 69; Hirsch, 1948, s. 23) başlaması önemli bir milat olarak görülmektedir. Osmanlı Devleti’nde eser sahibinin eseri üzerinde hakları açısından koruma sağlamaya yönelik ilk ciddi belge Fransız İhtilali’nin de etkisinde gelişen ve eser sahiplerine telif koruması tanınması açısından yine bir başlangıç olma niteliği ile 1850 tarihli Encümen-i Daniş Nizamnamesi’dir (Tekinalp, 2005, s. 83).

Encümen-i Daniş Nizamnamesi (Tüzük)

Encümen-i Daniş Nizamnamesi (Tüzük, 1850), bir eserin herhangi bir şekilde yazarın fikri yaratımı sonucu bir ürün olarak değerlendirilen, basımı ve yayımı uygun görülen kitapların basımına ilişkin usul ve esasları içeren, Osmanlı Devleti’ne yazar hakkı ya da telif hakkı düşüncesini sokan ilk yasal metin olma özelliğini göstermektedir. Ayrıca, bu nizamnamede eser incelenmesinden sonra yayımına karar verilen eserler için eser sahibine telif hakkı ödenmesi hususu düzenlenmiştir. Bu tüzük (Encümen-i Daniş), Türkçeye tercüme eserler kazandırmayı hedeflemiştir. Tercüme edilen kitapların telif koruması altına alınarak Osmanlı Devleti’nin edebiyat ve bilimde gelişmesine katkı sağlayacağı yönünde düşünülmüş ve bu yöndeki yazarlara da ödül verileceği ifade edilmiştir (Çakmak, 2007, ss. 199-205).

1 Haziran 1851 tarihli Takvim-i Vekayi’de yayımlanan nizamname, dört bölüm ve yirmi altı bentten (maddeden) oluşmaktadır. Bu tüzüğün içeriği, birinci bölüm sekiz bentten; ikinci bölüm dört; üçüncü bölüm sekiz; dördüncü son bölüm ise altı bentten oluşacak şekilde düzenlenmiştir. Bu tüzük, genel olarak aşağıda belirtilen konuları içermektedir (Çakmak, 2014; Karaçavuş, 2006):

- a) I. Bölüm: Encümen-i Daniş Terkibi ve Azasının Seçim Şekli (Encümen-i Daniş’in Terkibi ve Azasının Suret-i İntihabı), başlığı ile yer alan bu bölümde, Encümen’in başkan ve üyelerinin seçimleri ve bunların atama yöntemleri ifade edilmektedir. Bu bölüm 8 bentten oluşmaktadır.

¹¹ Şarkıcı, oyuncu, orkestra şefi, telif kanunları kapsamında "icracı sanatçılar" olarak tabir edilmektedir.

- b) II. Bölüm: Encümen-i Daniş Azalarında Aranılan Sıfatlar (Encümen-i Daniş Azasının Sıfat-ı Matlubeleri) başlığı ile yer alan bu bölümde, Encümen'e üye olarak seçilecek kişilerin sahip olması gereken nitelikler anlatılmaktadır. Bu bölümde 4 bent bulunmaktadır.
- c) III. Bölüm: Encümen-i Daniş'in Hizmeti (Encümen-i Daniş'in Hizmeti) başlığı altında düzenlenen bu bölümde, Encümen'in çalışma yöntemleri ve hangi tür işleri yapacağı ifade edilmekte ve Encümen'in ilk görevinin, çeşitli bilim alanlarında ihtiyaç duyulan kitapların yazılmasına ve Türkçenin gelişmesine hizmet etmek olduğu ifade edilmektedir. Bu bölümde 8 bent bulunmaktadır.
- d) IV. Bölüm: Mükâfatların Şekli (Suret-i Mükâfatları) başlığını taşımaktadır. Bu bölümde, Encümen vasıtasıyla bilim, eğitim ve düşünce alanında hizmet edenlerin ödüllendirilme şekilleri hüküm altına alınmıştır. Buna göre eğitim ve öğretim ile bilgi ve kültür anlamında (maarife) hizmet edenler, yaptıkları işin değerine göre hiyerarşik bir sıralamaya tabi tutulmaktadır. Bu bölüm 6 bentten oluşmaktadır. Böylece, devlet ve topluma çok büyük yararları olan yeni bir eser ortaya çıkarılır ("emr-i maarife veya fenn-i mahsusa dair") ise bu eserler birinci derecede değerlendirilmektedir. Ülke içerisinde, toplumsal, bilimsel, düşünsel ve eğitimin gelişmesi ile yaygınlaşması için önemli olan bir eseri, kendi isteği ya da Encümen'in vereceği görevle yazan veya tercüme edenler, ikinci derece olarak değerlendirilmektedir. Son olarak da kendi istekleri ile bir kitap yazanlar ya da bir mevcut eseri çevirenler, bugünkü anlamı ile ortaya çıkan işleme eserin yararı görüldüğünde bunlar da üçüncü derece olarak kabul edilmektedir. Bu bölümde 6 bent bulunmaktadır.

Bu nizamnamede düzenlenen hükümlerin, Osmanlıda telif hakkı kavramına etkileri olduğu söylene de bunlar istenen seviyede gerçek bir telif hakkı koruması sağlamamaktadır. Bu nizamnameden sonra Batı etkisi taşıyan 1857 tarihli Telif Nizamnamesi düzenlenmiştir.

Telif Nizamnamesi (1857), Telif ve Tercüme Nizamnamesi (1870)

Encümen-i Daniş Nizamnamesi'ndeki gelişmelerden sonra da Hakk-ı Telif Kanunu'na (Hakkı Telif Kanunu) kadar telif hukukunda çeşitli değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan biri, 1857 tarihli Telif Nizamnamesi'dir¹². Encümen-i Daniş Nizamnamesi'nin devamı olarak, daha çok batılı desteğine yönelik olduğu söylenen, basılan nüshalar tükeninceye kadar eseri basana tekel hakkı tanıyan ve bir açıdan telif hakkı ile ilgili ilk yasal düzenleme özelliği taşıyan 1857 tarihli Telif Nizamnamesi'dir. Bu nizamname Osmanlı'da telif hakları anlayışının gelişme gösterdiğine dair bir işaret olarak kabul edilmektedir. Bununla (Telif Nizamnamesi) yazara ömür boyu imtiyaz tanınmıştır. Bu nizamnameye göre, eseri basanın eser üzerinde zilyetliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, basım miktarı anlaşmalarla kararlaştırılanın üzerinde olması durumunda, bu basımı yapan kişi ya da kişilerin cezalandırılması öngörülmüştür. Yine, telif hakları ihlali fiilleri nedeniyle uygulanması öngörülen cezai yaptırımlar (müeyyideler), 1810 tarihli Fransız Ceza Kanunundan çevrilmiş olan 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun 241'inci maddesinde¹³ hüküm altına alınmıştır. Ayrıca nizamnamede hukuka

¹² Tertibi evvel (1.), Düstur, Cilt II, s.229

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivleri Tertibi evvel, düstur, Cilt I.,s.590.

1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun 241'inci maddesi:

"Müellifin imtiyazatı aleyhine olarak basan veya bastıran ve imal ve icrası bir şahsa, yahut bir şirkete imtiyaz olarak hasredilmiş olan şeyi yapan ve yaptıran kimse bir nevi sahtekarlık etmiş olacağından tabettirdiği kütüb vesaire veyahut yaptırdığı şeyler zapt ile sahibi imtiyaza verilir ve beş mecediye altınından yüz mecediye altınına kadar cezayı nakdi alınır ve bu suretle hariçte tab ve imal olunmuş olanları memaliki mahrusaya ithal edenlerden kezalik beş mecediye altınından yüz mecediye altınına kadar cezayı nakdi alınsunur ve bu makule matbuat ve mamulatu bilerek satanlar bir mecediye altınından beş mecediye altınına kadar cezayı nakdi alnzile mücazat kılınrlar." (Çakmak, 2007).

aykırı fiiller ile ilgili olarak cezai yaptırımları içeren hükümler düzenlenmemiştir (Çakmak, 2007, s. 206; THGM, 2015a).

Bu kanun maddesi (241’nci md.) ile miktarı telif haklarıyla (basım) ilgili hukuka aykırı fiillerin türlerine dayalı olarak değişen para cezası (altın para) öngörülmektedir. Günümüz bakış açısıyla değerlendirildiğinde yazarın eseri üzerinde çok sayıda mali ve manevi hakları olduğu düşünüldüğünde bu cezai hükmün az da olsa telif ile ilgili ihlalleri önleyici nitelikte olduğu, ancak bunun yeterli olmadığı düşünülmektedir.

Bu nizamnameye 1872 yılında yapılan ek bir düzenleme ile yazarın eseri üzerindeki koruma süresi 45 yıla çıkmış, tercüme eserlerin koruma süresi ise 20 yıl olarak belirlenmiştir (Ayiter, 1981, s. 30; Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği [MESAM], 2015). Ardından, 1876 yılında yapılan başka bir ek düzenleme ile basım imtiyazları konusunda hükümler getirilmiştir. Telif Nizamnamesi’nden sonra 1870 tarihli Telif ve Tercüme Nizamnamesi ile Osmanlı Devleti’nde telif hakları korumasının ve anlayışının gelişmesinde devamlılığın sağlanması amaçlanmıştır. Telif ve Tercüme Nizamnamesi, Telif Nizamnamesi’nde bulunmayan hükümleri düzenlenmek suretiyle, Telif Nizamnamesi’ni tamamlayan ve onun eksikliklerini bazı açılardan gideren bir tüzük halini almıştır. Bu telif düzenlemelerine de uyulmamasının yine, Ceza Kanunname-i Hümayunu’nun 241’inci maddesine göre cezalandırılacağı hüküm altına alınmıştır (Çakmak, 2007, ss. 207-210).

Tüm bu özellikleri ile genel olarak değerlendirildiğinde, Telif Nizamnamesi’nin, Osmanlı Dönemi’nde telif hakları ile ilgili ilk hukuki düzenleme olması açısından önem arz etmesi bir yana, düşünce özgürlüğünden etkilenmesi ve ona katkılar sağlamış olduğu da düşünülmektedir.

Ayrıca, bu dönemle ilgili düşünce özgürlüğü fikirlerinin gelişme gösterdiği ve bunların etkilerinin Osmanlıda görülebildiği söylenebilmektedir. Bu gelişmeler Hakk-ı Telif Kanunu ile devam etmektedir.

Hakk-ı Telif Kanunu

Osmanlı Dönemi’nde, telif hakları konusunda yapılan ilk yasa, 1910 tarihli Hakk-ı Telif Kanunu¹⁴ (Hakkı Telif Kanunu) olmakla birlikte, bu kanun Telif Nizamnamesi’nden sonra çıkarılan ikinci temel düzenlemedir. Bu kanun, Cumhuriyet Dönemi’nde 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) yürürlüğe girene kadar uygulanmıştır (Hirsch, 1948, ss. 266-272; Öztrak, 1970, s. 5; Pınar, Nal ve Goldmann, 2007). Böylece, Hakk-ı Telif Kanunu hem Osmanlı Devleti Döneminde hem de Cumhuriyet Dönemi’nde ülkemizde geçerli bir telif kanunu olması ile farklı bir özelliğe sahiptir.

Hakk-ı Telif Kanunu 42 maddeden oluşmaktadır (Hirsch, 1948). Bu kanunun birinci maddesi ile ilk kez telif hakkı (hakk-ı telif) kavramının tanımı yapılmıştır. Bu kanunun sağlamış olduğu korumadan, kitaplardan başka, resim, heykel, plan, harita, mimari projeler, coğrafya ve topografyaya ait tasarımlar vb. gibi birçok eserin yararlanması öngörülmüştür. Eserlere ait çeşitli koruma süreleri öngören bu kanun günümüzdeki telif kanununa yakın nitelikleri ihtiva eden başlangıç niteliğinde önemli özelliklere sahiptir. Yine, bu kanun ile eserlerin kayıt tescili öngörülmüş, devir ile ilgili hususlar, mahkeme süreçleri, bazı mali ve manevi haklar vs. gibi telif koruması sağlanmıştır. Yine, bu kanuna kadar o dönemlerde telif haklarına ilişkin yasa çalışmalarında telif korumasından sadece kitaplar yararlanmaktayken, Hakk-ı Telif Kanunu ile kitapların yanında diğer fikri ürünlerin de telif hakkının konusu haline getirilmesi, bu kanunun ayırt edici önemli bir özelliğidir (Çakmak, 2007). Böylece, bu dönemlerden itibaren farklı türlerde eserlerin üretiminde de artış olması beklenilmektedir.

¹⁴ Tertip sani (2.), Düstur, Cilt 2, s.273

Öte yandan, Hakk-ı Telif Kanunu ile ilgili olarak, çok fazla uygulanmadığı da söylenmektedir. Bunun nedenlerinin de meslek birliklerinin olmayışı ve eser sahiplerinin haklarını talep edememeleri olarak gösterilmektedir (Suluk ve Nal, 2012, s. 24).

Hakk-ı Telif Kanunu'ndan sonra, Cumhuriyet Dönemi'ne ait Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu, Prof. Dr. E. E. Hirsch tarafından hazırlanarak 1 Ocak 1952 yılında yürürlüğe girmiştir (Erel, 2009, s. 48; FSEK, 1951; Hirsch, 1957). FSEK, farklı zamanlarda, yapılan anlaşmalara, küresel gelişmelere ve Avrupa Birliği yönergelerine vb. uygun olma çabaları sonucunda çeşitli değişikliklere uğramıştır (FSEK, 1951). Bu değişiklikler ile ilgili çalışmaların ulusal ve uluslararası düzenlemeler çerçevesinde devam ettiği ve günün koşullarına göre de her zaman devam edebileceği açıktır (Turan, 2014).

Tüm bunlarla birlikte, bu bölüm genel olarak değerlendirildiğinde, matbaanın Osmanlı ülkesine 274 yıllık bir gecikmeyle gelmesine yol açan nedenler, hattatlık mesleğinin toplumda geleneksel nitelikte, yaygın ve etkin olması, toplumun dinsel tutuculuğu, teknik nedenlerin bulunması, Osmanlı toplumunun hazır olmaması vs. gibi gerekçelerle açıklanabilmektedir. Ayrıca, matbaanın Avrupa'nın aksine Osmanlıya bir gereksinimden çok devlet desteği ve Batı'ya yakınlaşma gibi sebeplerde girdiği göz önüne alındığında (Topdemir, 2012, s. 24), o dönemin toplumunun ve Osmanlı Devleti'nin yazar hakkı ya da eser sahibinin hakkı gibi kavramları benimsemesi zor görünmektedir.

Zaten matbaanın ülkemize neredeyse 3 asır sonra oldukça geç girişi ile birlikte kısıtlı alanda eser basımı (harita ve kısıtlı çeşit kitap) yapıldığından, diğer alanlarda yazar hakkını geliştirmenin anlamlı olabileceği uzak bir ihtimal olarak belirmektedir (Çakın, 2004). Bu anlamda kütüphanelerin de o dönemlerde yaygın olması beklenmemektedir.

Öte yandan, telif hakları ile ilişkilendirilerek Osmanlı Devleti'nden günümüzde geçerli olan hukuk kurallarının tesis edildiği zamana kadar Türkiye'de telif hakları ve düşünce özgürlüğü arasında çift yönlü bir ilişki oluşmuştur. Birinin gelişimi diğerini de etkilemiştir. Yine, dünya tarihi düşünüldüğünde küresel alanda olduğu gibi Türkiye'de de fikri hakların gelişimi oldukça gecikmeyle gerçekleşmiştir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, düşünce özgürlüğü ile karşılıklı büyük etki ve katkıları olan, Dünyada ve Türkiye'de fikir haklarına ilişkin gelişmeler ile telif hakları ağırlıklı olmak üzere uluslararası anlaşmalar incelenmektedir.

Düşünce Özgürlüğüne Önemli Etkileri Olan Fikri Mülkiyet Alanında Yapılmış Uluslararası Sözleşmeler

Bu alanda yapılmış çok sayıda uluslararası sözleşme bulunmaktadır. Ülkemizde yapılan düzenlemeler de bu çerçevede bu sözleşmelerden etkilenmekte, bazıları ise niteliği gereği ve yapılan anlaşmalarla iç mevzuatımızın bir unsuru halini almaktadır. Çalışmanın bu kısmında bu sözleşmeler, Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (World Intellectual Property Organization, WIPO) ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (World Trade Organization, WTO) yapmış oldukları ve/veya yönettikleri sözleşmeler şeklinde ikiye ayrılarak analiz edilmektedir.

WIPO Tarafından Yönetilen Sözleşmeler

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO, The World Intellectual Property Organization-L'organisation mondiale de la propriété intellectuelle, OMPI) dünyada dengeli ve ulaşılabilir bir fikri mülkiyet sistemi kurup yönetebilmek için oluşturulmuş en önemli uluslararası kuruluşlardan biridir. WIPO, fikri mülkiyet haklarının küresel alanda etkin biçimde korunmasına dair faaliyetler yapmayı ve yönettiği anlaşmalarla kurulmuş olan fikri mülkiyet birlikleri arasındaki yönetsel işbirliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Paris ve Bern sözleşmelerine dayanan WIPO, 14 Temmuz 1967 tarihinde Stockholm'de imzalanan bir

sözleşme ile kurulmuştur. Bu organizasyonun merkezi İsviçre’nin Cenevre kentinde bulunmaktadır (THGM, 2015d).

Bern Sözleşmesi

1886 tarihli Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi (Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works) fikri hakların korunmasına yönelik ilk uluslararası düzenleme olması dolayısıyla bundan sonra yapılan tüm sözleşmelerde de temel alınmıştır. Yine, Bern Sözleşmesi, evrensel özelliklere sahip fikir ve sanat eserlerinin uluslararası alanda da korunmasına yönelik oluşturulan ilk uluslararası vasıfta ve çok taraflı anlaşma olması dolayısıyla öncül niteliktedir. Bern Sözleşmesi’nde nelerin edebiyat ve sanat eserleri içinde yer aldığı detaylı olarak belirtilmiştir. Ayrıca, eseri yaratan eser sahiplerinin/yazarların mali ve manevi hakları, bu hakların koruma süreleri ve aynı zamanda kullanım koşulları düzenlenmiştir (THGM, 2015b).

Telif hakları konusunda bazı öncü ülkelerden olan Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve İspanya, bu sözleşmeyi 9 Eylül 1886 tarihinde imzalamış ve bu ülkeler yine 5 Aralık 1887’de aynı tarihte yürürlüğe sokmuşlar, Türkiye ise bu anlaşmayı 1995 yılında kabul etmiştir (WIPO, 2015a). Bern Sözleşmesi’nin 1’inci maddesinde de ifade edildiği gibi, 1886 yılında imzalanan Bern sözleşmesi dolayısıyla oluşturulan Bern Birliği, bu sözleşmeyi imzalayan devletlerin ülke içerisinde fikir ve sanat eserleri sahiplerinin ortak ve etkin korunmasına yönelik olarak oluşturulmuştur (Öztrak, 1970, s. 2).

Bu sözleşme, değişik zamanlarda tadilata uğramıştır. Bu değişiklikler, Paris, Berlin, Bern, Roma, Brüksel, Stockholm ve tekrar Paris olmak üzere en son 1979 yılındaki halini almıştır (WIPO, 2015b). Sözleşme ile aşağıdaki ilkeler çerçevesinde çeşitli korumalar kabul edilmiştir (Tekinalp, 2005, s.68; WIPO, 2015b):

- Karşılıklılık: Bu ilke ile eser sahibinin eseri üzerindeki koruma tüm birlik ülkelerinde geçerli olarak düzenlenmiştir.
- Eşit işlem: Bu ilke ile de yabancı eser sahibinin yerli olan eser sahibi ile aynı haklara sahip olduğu kabul edilmektedir.
- Asgari haklar: Bu ilke ile birlikte, eğer, sözleşmede yukarıdaki eşit işlem ilkesinin asgari bir korumayı sağlayamaması durumlarında asgari haklar ilkesi düzenlenmesi, başta yabancılar için olumlu sonuç verebilmektedir.

Roma Sözleşmesi

Roma Sözleşmesi 26 Ekim 1961 tarihinde imzalanmıştır. Uluslararası arenada bağlantılı haklarla ilgili minimum standartların belirlendiği ilk sözleşme olan 1961 tarihli Roma Sözleşmesi’nde (Rome Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and Broadcasting Organizations), icracı sanatçıların, fonogram yapımcılarının ve radyo/televizyon yayıncılarının haklarına yer verilmiştir. Ayrıca, sözleşmede, bağlantılı hak sahipleri, bu haklardan yararlanma şartları, hakların koruma süreleri ve uygulama koşulları düzenlenmiştir. Yine, bu sözleşmede, sözleşmenin yapıldığı tarihte film yapımcıları henüz hak sahibi olarak kabul edilmediklerinden, Roma Sözleşmesi’nde bu yapımcılar hakkında hüküm kurulmamıştır (İLESAM, 2015b; WIPO, 2015c).

Ayrıca, 34 maddeden oluşan bu sözleşmede asgari haklar ve eşit işlem prensipleri yanında, komşu hakların neler olduğu, sınırları, kapsamı, koruma süreleri vs. gibi daha birçok husus düzenlenmiştir (Erel, 2009, s. 41; WIPO, 2015c).

Bu sözleşmeyi, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya ve İspanya 26 Ekim 1961 tarihinde imzalamış (WIPO, 2015d); ancak Türkiye ise bunu 1995 yılında 4116 sayılı Yasa (Resmi Gazete, 12.07.1995 tarih ve 22341 sayı) ile kabul etmiştir (İcracı Sanatçılar, Fonogram

Yapımcıları ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına Dair Roma Sözleşmesine Katılmamızın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun, 1995).

WIPO Telif Hakları Sözleşmesi (WCT)

WIPO Telif Hakları Sözleşmesi (Eser Sahibinin Hakları Sözleşmesi) (WIPO Copyright Treaty), uluslararası standartları Bern Sözleşmesi ile belirlenen ve eser sahiplerinin haklarıyla ilgili yeni çıkan gelişmeleri yansıtan bir anlaşmadır. Bu sözleşmede, genel olarak aşağıdaki hususlar yer almaktadır (İLESAM, 2015b; WIPO, 2015e):

- Bilgisayar programları ile veri tabanları tanımlanıp koruma altına alınmakta,
- Eseri yaratan eser sahiplerinin yayma hakkı, kiralama hakkı, umuma iletim hakkı düzenlenmekte,
- Eser sahibinin haklarına getirilebilecek istisnalar belirtilmekte,
- Teknolojik yöntemlere ilişkin yükümlülükler ve haklar yönetimi bilgilerine (HYB) (Rights Management Information) ilişkin yükümlülükler düzenlenmekte,
- Dijital haklar yönetimine (DHY) (Digital Rights Management) ilişkin hükümler düzenlenmekte,
- Yine, bu haklar ile ilgili hukuka aykırı fiiller ve bunların yaptırımları ifade edilmektedir.

Bundan başka, telif konusunda öncü olan ülkeler Almanya ve İspanya 20 Aralık 1996 tarihinde; Fransa ve Birleşik Krallık ise sırasıyla 9 Ekim ve 13 Şubat 1997 tarihlerinde bu sözleşmeyi imzalayıp onaylamışlar (WIPO, 2015f); Türkiye ise bu sözleşmeyi 2008/13597 sayılı karar ile onaylanmıştır (Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü (WIPO) Tarafından Kabul Edilen “WIPO İcralar ve Fonogramlar Andlaşması” ve “WIPO Telif Hakları Andlaşması”na Katılmamız Hakkında Karar, 2008).

Ayrıca, WIPO Telif Hakları Sözleşmesi’nde, bu sözleşmenin Bern Sözleşmesi ile olan ilişkisi, hakların kamuya iletimi, sınırlamalar ve istisnalar, teknolojik önlemler ile ilgili yükümlülükler, sözleşmeyi imzalayan ülkelerin birliklerinin ya da meclislerinin olması gerektiği gibi daha birçok telif vs. hakkında hükümler bulunmaktadır (WIPO, 2015e). Tüm bunların, düşünce özgürlüğüne yönelik olarak, yazarları teşvik edebilecek kuralları da içerdiği düşünülmektedir.

WIPO İcralar ve Fonogramlar Sözleşmesi (WPPT)

WIPO İcralar ve Fonogramlar Sözleşmesi (WIPO Performances and Phonograms Treaty, WPPT) 1996 yılında yapılmıştır. Bu sözleşmenin yapılma gereksinimi, Roma Sözleşmesi’nin bilgi, bilişim, iletişim teknolojileri ve sistemlerinde meydana gelen değişimi karşılamamasına dayandırılmaktadır. Bunun üzerine, WPPT’de, icracı sanatçılar ve fonogram yapımcıları hakkında yeni koşullara uyarılma ve daha etkin bir koruma sağlama amacıyla hükümler kurulmuştur (İLESAM, 2015b).

WIPO İcralar ve Fonogramlar Sözleşmesi’nde, icracı sanatçılar ile fonogram yapımcılarının tanımı, bu sözleşmeden koruma sağlayacak taraflar, icracı sanatçıların mali ve manevi hakları, fonogram yapımcılarının mali hakları, radyo-televizyon yayınlarına ilişkin hükümler, hakların internet ortamında kullanımı, teknolojik tedbirlere ve haklar yönetimi bilgilerine (HYB) ilişkin yükümlülükler (18 ve 19’uncu maddeler), bu sözleşme ile belirlenen hakların kullanımı ile ilgili istisna hükümleri vs. düzenlenmiştir (WIPO, 2015g).

Bu sözleşmeyi, Almanya ve İspanya 20 Aralık 1996 tarihinde, Fransa ve Birleşik Krallık ise sırasıyla 9 Ekim ve 13 Şubat 1997 tarihlerinde imzalamıştır (WIPO, 2015h). Türkiye’de ise bu sözleşme, WIPO Telif Hakları Sözleşmesi ile ilgili alınan kararda olduğu gibi aynı tarih, Resmi Gazete sayısı ve karar sayısında (14 Mayıs 2008 tarih, 26876 sayılı Resmi Gazete ve 2008/13597 Sayılı Karar) Milletlerarası Andlaşma olarak Bakanlar Kurulu’nca onaylanıp kabul edilmiştir (Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü (WIPO)...Karar, 2008).

WTO Tarafından Yapılan Sözleşmeler

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ, World Trade Organization, WTO) 1 Ocak 1995’de kurulmuştur. DTÖ,

- Dış ticaret kapsamında diplomatik yollarla müzakerelere zemin hazırlayan,
- Genel kabul görmüş uluslararası ticaret kurallarının oluşturulmasını temin eden,
- Ticarete dair ulusal kanunların düzenli bir şekilde gözden geçirilmesini hedefleyen,
- Üye ülkeler arasında dış ticaret anlaşmazlıklarının çözümüne yönelik mekanizma oluşturan, tüzel kişiliği olan uluslararası bir örgüttür. DTÖ’nün amacı, genel olarak, mal ve hizmet üretenlere, ihracat ve ithalatçılara destek sağlayarak dünya ticaretini kolaylaştırmak ve bu kapasiteyi artırmaktır (THGM, 2015e).

Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS)

Bu anlaşma, entelektüel mülkiyet hakları alanında uluslararası bir standart sağlamayı hedeflemektedir. TRIPS (Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights, Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması) ile üye ülkelere, Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde kurulan serbest ticaret sisteminin dışında kalmamaları için fikri hakların korunmasıyla ilgili minimum düzeydeki standartlara uyum mecburiyeti getirilmesine çalışılmaktadır. TRIPS’in asıl amacı, entelektüel mülkiyet haklarının korunmasının dünya ticareti için bir engel içermemesini sağlamaktır. Böylece, bu hedefi için fikri haklar alanında uluslararası bir standart oluşturma amacı önem taşımaktadır (İLESAM, 2015b). Bu itibarla, TRIPS ile küresel alanda meydana gelen uluslararası ticari işlemlerde fikri mülkiyet haklarının ihlal edilmesinin engellenmesi ve/veya bu hakların güvence altına alınması amaçlanmaktadır (World Trade Organization [WTO], 2015a).

TRIPS’de, fikri ve sınaî mülkiyet hakları, eser sahiplerinin düşünce ürünleri hakkında verilen hakları olarak belirtilmiştir. Bu anlaşmanın en önemli özelliklerinden biri, fikri yapıtların uluslararası alanda da korunmasıdır. Bu anlaşma kapsamında, telif hakları, ticari markalar (hizmet markaları dahil), coğrafi işaretler, tasarımlar, patentler, entegre devre tasarımları, ticari sırlar ve açıklanmamış bilgi bulunmaktadır. Yine TRIPS, fikri mülkiyet alanında uluslararası seviyede onaylanan en kapsamlı anlaşma olarak kabul edilmektedir. Bu anlaşmanın önemi, Paris ve Bern sözleşmelerinin ötesinde, bu sözleşmelerde görülen eksiklik ve boşlukları da doldurma görevi yüklenebilecek özellikte olması ile kapsamı ve yaptırım öngörülerini açısından daha geniş olarak düzenlenmesinde yatmaktadır. Ayrıca, bu sözleşme rekabeti esas alarak, bilgisayar programları ve özgün senaryo yazıları, sesli ve görüntülü ürünlerde sadece eser sahibini değil aynı zamanda oyuncu, yapımcı, yorumcu gibi icracıları da gözetmektedir (THGM, 2015c). Böylece, TRIPS, diğer sözleşmeleri (Bern, Roma) kabul etmekte ve onun ötesinde daha detaylı hükümler getirmesi yanında, sadece telif haklarını içermemekte bir kısım sınaî mülkiyet haklarını kapsayan düzenlemeleri de bünyesinde bulundurmaktadır.

Almanya, Birleşik Krallık, İspanya ve Fransa, Dünya Ticaret Örgütü’ne 1 Ocak 1995 yılında üye olmuş (WTO, 2015b); Türkiye ise TRIPS’i (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması) 95/6525 sayılı karar (25.02.1995 tarih ve 22213 mükerrer sayılı Resmi Gazete) ile 1995 yılında kabul etmiştir (Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar, 1995).

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (General Agreement on Trade in Services, GATS) ve Bağlantılı Çalışmalar

Hizmet Ticareti Genel Anlaşması (GATS), Dünya Ticaret Örgütü’nün 1995 yılında yürürlüğe koyduğu uluslararası bir sözleşmedir. Genel olarak, GATS, hizmet ticaretindeki tüm engellerin kaldırılmasını amaçlamaktadır. GATS, eğitim, bankacılık ve finans, sağlık, iletişim gibi daha

birçok farklı alanları kapsamaktadır. Bu sözleşme, fikri haklar ve düşünce özgürlüğü üzerinde önemli etkilere sahiptir (WTO, 2016).

Öte yandan, orijinal ismi ile "The European Bureau of Library, Information and Documentation Associations" (EBLIDA), Avrupa Kütüphane, Bilgi ve Dokümantasyon Dernekleri Bürosu, Avrupa'da kütüphane, bilgi, dokümantasyon ve arşiv dernekleri ile kurumlarından oluşmaktadır. EBLIDA, ağırlıklı olarak bilgi toplum konuları, telif hakları, eğitim, kültür gibi alanlarda faaliyet göstermektedir (European Bureau of Library, Information and Documentation Associations [EBLIDA], 2016).

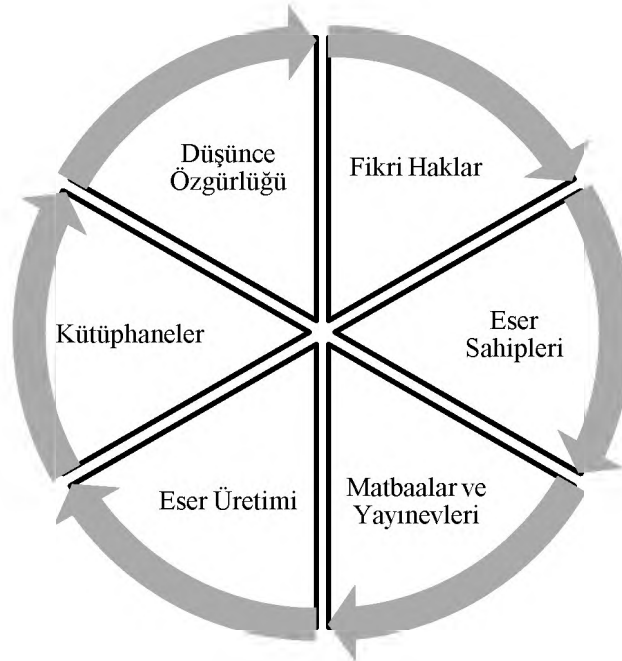
EBLIDA, kütüphaneler, arşivler, müzeler ve eğitim kurumları gibi kamu tarafından sağlanan kültürel mirasın bütün insanlığın kültür ve bilgiye (information, knowledge) erişerek yararlanabildiği bilgi toplumunun gelişiminde önem taşıdığı anlayışına sahiptir. Bu yaklaşımla birlikte, arşiv ve kütüphaneler ile dijital bölünmeye engel oluşturulabilmektedir (EBLIDA, 2002, s. 1). Genel olarak, EBLIDA'nın da telif hakları gibi entelektüel mülkiyet haklarında ve düşünce özgürlüğünün gelişiminde önemli roller oynayabilmesi beklenmelidir (Aslan, 2005; Häggström, 2004).

Böylece, uluslararası fikri mülkiyet anlaşmaları, sadece telif haklarında değil aynı zamanda, sınai mülkiyet hakları yanında dünya ticaretinde, ülkeler arası ekonomik ve finansal faaliyetlerin yaygınlaştırılmasında, eğitim, kültür ve küresel ilişkilerin geliştirilmesinde yürütülen çalışma ve düzenlemeler ile geniş bir alanda önemli katkılar sağlamaktadır.

Tüm uluslararası fikri mülkiyet sözleşmeleri, büyük oranda telif ile ilgili olanlar olmak üzere incelendiğinde, başta yazarların eserlerinin kendi ülke sınırları dışında korunması hedef alınsa da telif haklarının ulusal alanda gelişiminin engellerinin kaldırılması ve eser üretiminin yaygınlık kazanmasında etkili oldukları da düşünülmektedir. Bu durumun, dünya genelinde düşünce özgürlüğü üzerinde etkileri olması kaçınılmazdır.

Düşünce Özgürlüğünü Etkileyen Unsurların Etkileşimi

Düşünce özgürlüğü ile telif hakları, matbaalar, kütüphaneler vb. aralarında etkileşimli ve çift yönlü ilişkiler bulunduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, düşünce özgürlüğü ve etkileşimli olduğu ögeler Şekil 1 ile gösterilebilmektedir.

(Şekil 1): Düşünce Özgürlüğü Döngüsü

Bu döngü, telif hakları temelinde düşünce özgürlüğü döngüsü olarak da tanımlanabilir. Bu döngüye göre, fikir haklarında (telif) koruma ve gelişim, eser sahiplerini eser üretmeye teşvik etmekte; eser yayımlama talebi ile matbaaların ve yayınevlerinin eser üretimini artırması sonucunda, matbaa ve yayınevlerinde de artış sağlanmaktadır. Bunun sonucunda, toplumda erişilebilen eserler çoğalmakta ve bunların yayılması mümkün hale gelmektedir. Eserlerin üretilmesi ve yayımlanmasıyla da bir araştırma, esere erişme, kaydetme ve üretilen eserleri koruma ortamı yaratan kütüphanelerin de bundan olumlu etkilenmesi yanında, düşünce özgürlüğünün gelişiminde katkılar oluşmaktadır. Tüm bunlar düşünce özgürlüğüne ve düşünce özgürlüğü de bu unsurlar üzerinde sürekli artan oranlarda etkiler yaratmakta ve onları etkileşimli olarak geliştirmektedir. Bu döngüde genelde, etkiler ve toplumsal gelişimler gittikçe ivme kazanıp olumlu değişiklikler göstermektedir. Yine, düşünce özgürlüğü içerisinde, bu özgürlüğe katkı sağlayan ve ondan etkilenen bireyler, meslek birlikleri, kurumlar hatta devlet ve siyasal hareketler ile demokrasi ve insan hak ve hürriyet anlayışları önemli etkilerde bulunmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte çalışma sonunda, aşağıda yer alan araştırma bulguları oluşmaktadır.

Araştırma Bulguları ve Bulguların Yorumlanması

Yapılan çalışma sonunda aşağıda belirtilen araştırma bulgularına ulaşılmıştır:

- 1) 18’inci yüzyıla kadar ciddi anlamda bir telif koruması olmayan küresel alanda çok sayıda eserin telif ihlallerine uğradığı açıktır.
- 2) Yine, 18’inci yüzyılın başlarında yasalaşmaya başlayan telif hakları düzenlemelerine rağmen, yine de bugünkü anlamda koruma sağlanamadığından, yazarların haklarının ihlal edilmiş olması yüksek olasılık dâhilindedir.
- 3) Ciddi anlamda telif düzenlemelerinin bu denli geç yapılmasının sebeplerinden biri de o dönemlerde eser sahiplerinin yeteri kadar güçlü olmayışı gösterilebilir.
- 4) Meslek birliklerinin olmayışının da telif korumasının gecikmesine sebebiyet verdiği düşünülmektedir.
- 5) Osmanlıda da Batı etkisinde gelişen telif haklarına yönelik düzenlemeler, yazar haklarının korunması anlamında uygulamaya geçişte çok etkili olmamıştır. Bu durum, aşağıdaki nedenlere dayandırılabilir:
 - a) Dönemin anlayışı,
 - b) Eser sahiplerinin eserleri üzerinde hak iddia edebilecekleri güçte olmayışı,
 - c) Eserlerin korunması anlayışının olmayışı ya da çok güçlü olmayışı,
 - d) Matbaanın ve basım işlerinin ülkeye çok geç girişi,
 - e) Fikirsiz engellerin bulunması,
 - f) Özgürlük ortamının olmayışı,
 - g) Düşünce özgürlüğü konusunda yeterli imkân ve koşulların eksikliği.
- 6) Matbaanın Osmanlı Devleti’ne oldukça geç girmesine neden olan sebeplerden biri de geleneksel olarak yaygın olan hattatlık mesleği görülmektedir. Ayrıca, diğer sebepler,
 - a) Toplumun dinsel tutuculuğu,
 - b) Teknik imkânların azlığı,
 - c) Osmanlı toplumunun gelişmelere hazır olmaması,
 - d) Matbaanın Avrupa’nın aksine Osmanlıya bir gereksinimden çok devlet desteği ve Batı’ya yaklaşma gibi sebeplerden girmesi,
 - e) Osmanlı toplumunun ve o dönemin Osmanlı Devleti’nin halkının yazar hakkı ya da eser sahibinin hakkı gibi kavramları benimsemesinin zorluğu, şeklinde ifade edilebilmektedir.
- 7) Matbaa Osmanlıya yaklaşık olarak 300 yıl sonra girmesine rağmen, genel olarak sadece çeşitli kısıtlı alanlarda (harita gibi) basım yapılmıştır.

- 8) Matbaanın girişi ile birlikte kısıtlı alanda eser basımı (harita ve kısıtlı çeşit kitap) yapıldığından diğer alanlarda yazar hakkını geliştirmenin anlamlı olabileceği uzak bir ihtimal olarak belirmektedir.
- 9) Yine de Osmanlının çeşitli dönemlerinde belirli sayıda çeşitli edebi eser üretilmekle birlikte, eser oluşturma ya da yazma halk tabanına yayılmadığından ve o dönemlerin devlet ve imparatorluk yönetim yapılarının buna izin vermemesi veya müsait olmaması gibi sebepler ile telif hakları gibi konularda, halktan bir talep gelmesinin zorluğu ortadadır.
- 10) Gerek Osmanlıda gerekse de Batı'da fikri hakların istenen ölçüde gelişmemesinin en önemli nedeni, bireyler arasında eşitlik anlayışının olmayışı ya da eksik oluşu ile eser sahiplerinin güçlü olmayışı gibi sebepler belirtilebilmektedir. Bu da düşünce özgürlüğünün yeteri kadar gelişmemesine neden olmaktadır.
- 11) Eşitlik ve özgürlükler yayıldığında, fikri haklar da gelişmeye başlamıştır. Buna örnek olarak Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali'ni gösterebilmekteyiz.
- 12) Meslek birliklerinin de telif hakları ve düşünce özgürlüğü anlayışında rolleri bulunabilmektedir.
- 13) 19'uncu yüzyılın sonlarından itibaren fikir hakları konusunda uluslararası sözleşmeler yapılmaya başlanmıştır. Uluslararası sözleşmelerin yapılmasının temel sebebi olarak, bir yazarın eserinin yerel ülkede korunmasının sağlanması değil ya da belirli bir standardın sağlanmasının çok ötesinde yazarın eserinin ülkesi dışında da korunması gerekliliği ya da böyle bir ihtiyacın ortaya çıkmış olması görülmektedir.
- 14) Bu açıdan bakıldığında en büyük ihtiyaç Batı'da ortaya çıkmıştır. Zaten çeşitli akımlar ve insan hakları fikirlerinin eşitlik olgusu Batı toplumunda fikir haklarının benimsenmesine yol açmıştır. Korumanın uluslararası boyutta gerçekleşmesi düşüncesinin oluşması da başka bir gerekçe olarak gösterilebilmektedir. Ayrıca, telif haklarının başta basım işlerinin sadece matbaalara ve yayınevlerine (kitapçı) sonrasında ise telif kanunları ile yazarların eserlerinden kazanç sağlaması dolayısıyla eser sahiplerine verilmesi; bu hakkın ülke sınırlarının ötesine de yayılması ve korumanın buralarda da meydana gelmesi, uluslararası korumayı ve sözleşmeleri gündeme getirmektedir.
- 15) Bu çerçevede, uluslararası bir alanda eser korumasının talep edilmesi yönünde ülkemizden bir talep gelmesi o dönemler için çok fazla beklenmemelidir.
- 16) Temel etken olmasa da uluslararası düzenlemelerin ulusal telif hakları ve düşünce özgürlüğü üzerinde olumlu etkiler yarattığı da düşünülmektedir.
- 17) Ayrıca, insan hak ve hürriyetlerinin bireysel anlamda gelişmiş olmadığı ya da yönetim anlayışı olarak böyle bir ortamın oluşmasının beklenmediği koşullarda, telif haklarının eser sahipleri ve diğer insanlar tarafından talep edilmesi de çok anlamlı görünmemektedir.
- 18) Telif hakları konusunda yol alındıkça, düşünce özgürlüğü alanında gelişmeler kaydedilmekte, matbaalar yaygınlaştıkça eser üretimi artmakta ve toplumsal gelişim, araştırma, eserlerin kayıt altına alınması ile korunmasında önemli rolleri olan kütüphaneler, düşünce özgürlüğünün toplumda daha da yaygınlaşmasına yol açmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma ile düşünce özgürlüğünün çağlar boyu gelişiminde başta fikri hakların (telif) olmak üzere, matbaa ve kütüphanelerin etkileri, rolleri ve işlevleri yanında, ulusal ve uluslararası düzenlemelerin önemi de ortaya çıkmaktadır.

Küresel alanda, ilk çağlarda hukukun ve sanatın gelişkin olduğu Roma'da bile yazarın eseri üzerinde korumaya sahip olmadığı ve eseri elinde bulundurmanın esere sahip olduğu anlayışının yaygınlığı ortaya çıkmaktadır. O dönemin, eser sahibinin, mali ve manevi açıdan günümüzde anlaşıldığı gibi telif hakları kapsamında korunmasına gerek duyulmayan bir dönem olarak tasvir edilmekte olduğu bilinmektedir.

Orta Çağ döneminde de İlk Çağ’da olduğu gibi eser sahibinin eseri üzerinde telif korumasının olmadığı böyle bir hukuk sisteminin benimsenmediği, anonimliğin de bu dönemde yaygın olduğu bilinmektedir. Bu alanda yapılan kısıtlı çoğaltma ise eseri yaratan eser sahibi dışında başkalarına, feodal beye, kiliseye ve krala tanınmış bir hak olarak görülmüştür.

Eser sahibinin eseri üzerinde telif koruması sağlayacağı bir hukuki hakkın varlığının oluşmasında en önemli etkenlerden birinin, milat olarak kabul görülen matbaanın icadı olduğu kabul görmektedir. Bu suretle, matbaanın icadıyla eserlerin çoğaltılması gerçekleşmiş, zaman içerisinde eser sahipleri ekonomik olarak güçlenmiş ve yine belirli bir süre sonra eser sahibinin hakları yasal bir boyuta taşınmıştır. Bunun da düşünce özgürlüğünün gelişmesinde etkileşimli olarak ve çift yönlü etkilerinin olduğu gerçeği önemli görülmektedir.

Öte yandan, Kraliçe Anne Kanunu ile onun neredeyse kopyası olan 1790 ABD Telif Hakkı Kanunu sonrasında yazarın hakkı anlamında ve onu dayanak alan gerçek anlamda telif koruması sağlayan yasal düzenlemelerin (droit d’auteur) yaygın olarak Fransız İhtilali’nden sonra çıkmaya başladığı göz önüne alındığında o güne kadar yaratılmış ve bu günde anılan eserlerin birçoğunun, dönemin şartları ve telif koruması olmaması vs. gibi nedenlerle, belki de görünen eser sahibi dışında başka yazarlara ait olabileceği ya da anonim olarak gelmelerine rağmen asıl eser sahiplerinin varlığı mümkündür.

Öte yandan, Türkiye’de ise telif haklarına dair ilk düzenleme Osmanlı Dönemi’nde 1850 tarihli Encümen-i Daniş Nizamnamesi’dir. Bundan sonra da eser sahibinin hakları ile ilgili yasa çalışmaları devam etmiştir. Bu bağlamda, 1857 Telif Nizamnamesi ve onu tamamlayan 1870 tarihli Telif ve Tercüme Nizamnamesi telif haklarını eser sahiplerine tanıyan ilk düzenlemeler olarak tarihe geçmiştir. Hakk-ı Telif Kanunu ise gerçek anlamda telif hakkı düzenlemesini içeren bir yasa olarak 1910 yılında yürürlüğe girmiştir. Osmanlı Devleti’nde meydana gelen tüm bu telif hakları çalışmaları Batı’nın etkisinde gerçekleşmiştir. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ise 20’nci yüzyılın ortalarından 21’inci yüzyıla geçerek günün koşullarına göre güncellenmektedir.

Ülkemizde Osmanlı Dönemi’nden itibaren Batı etkisinde gelişen telif hakları yasal düzenlemeleri, yaklaşık üç asır sonra ülkeye giren matbaa dolayısıyla eserlerin çoğaltılması ve basımı anlamında oldukça geride kalmış ve ancak 19’uncu yüzyılın ortalarına doğru daha çok tercüme eserlerin ülkemize kazandırılmasına yönelik tüzük (nizamname) ile başlamış, sonrasında da telif tüzüğü ile ilk telif hakkını koruyan yasal düzenleme yürürlüğe girmiştir. Daha sonrasında, ilk ciddi anlamda telif kanunu olan Hakk-ı Telif Kanunu’nun ise doğru düzgün uygulanmadığı ifade edilmektedir.

İlk meslek birliğinin de 1986 yılında ancak kurulduğu düşünüldüğünde yazarların eserleri üzerinde çok uzun yıllar korumasız oldukları anlaşılmaktadır. Günümüzde de halen meslek birliklerinin gelişimi ile ilgili olarak çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Eser sahiplerinin haklarının korunmasında bu birliklerin, denge gözetilmek suretiyle, aktif olmalarına çalışılmalıdır.

Uluslararası alanda fikri haklar hakkında çok sayıda sözleşme yapılmıştır. Bunlar, başta WIPO ve WTO yönetiminde izlenen sözleşmeler olarak adlandırılmaktadır. Uluslararası alanda sözleşme yapma gereksinimi, genel olarak, eser sahiplerinin eserleri üzerindeki haklarının kendi ülkeleri dışında da ulus sınırını aşarak korunmasının sağlanmasına dayanmaktadır. Ancak, bu tür gelişmelerin, ticari, finansal, eğitim, kültür, vs. yanında düşünce özgürlüğüne ve ulusal telif düzenlemelerine de etkileri olabileceği unutulmamalıdır. Bu çerçevede, GATS düzenlemesi yanında, EBLIDA, IFLA gibi dernek ve kurumların çalışmaları önemli görülmelidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, İlk Çağ, Orta Çağ ve Yeni Çağ’larda eser sahiplerinin eserleri üzerinde koruma sağlayan yasal düzenlemeler bulunmuş olsa ya da mevcut düzenlemeler yeterli seviyelerde olsaydı, muhtemelen eser sahipleri daha çok eser üretebilecek ve bunun sonucu olarak belki de bugün insanlık daha yüksek bir bilgi birikimi ile daha çok esere sahip olarak her açıdan daha zengin bir kültür medeniyet ve ekonomik koşullar içerisinde bulunabileceği düşüncesi çok da yanlış olmamaktadır.

Bir ülkede etkin ve adil bir fikri haklar yönetimi için "düşünce özgürlüğü döngüsü"nde de ifade edilen unsurlar ile diğer birey ve kurumlar arasında yasal, teknolojik ve toplumsal çıkarlara dayalı denge gözetilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, düşünce özgürlüğünde ve bu özgürlüğün gelişiminde, matbaaların, eser sahiplerinin, eserlerin telif hakkı korunmasına yönelik düzenlenen ulusal ve uluslararası yasal çalışmaların vs. çağlar boyunca İlk Çağ'dan Bilgi Çağı'na daha çok ve nitelikli eser üretiminde katkıları kadar, bu eserlerin kültürel (toplumsal) belleği koruyan, ileten, araştırma ortamı yaratan vs. kütüphanelerde kayıt altına alınması ve her türlü okuyucuya iletim ortamı sağlamasıyla da kütüphanelerin, geçmişten günümüze büyük rol oynadığı söylenebilir.

Kaynakça

- Aslan, S. (2005). Avrupa Konseyi / EBLIDA Avrupa kütüphaneleri için yasal düzenleme ve politika kılavuz ilkeleri. *Türk Kütüphaneciliği*, 19 (1), 86-96.
- Ayiter, N. (1981). *Hukukta fikir ve sanat ürünleri*. Ankara: Sevinç.
- Babbie, E. (2007). *The practice of social research* (11.bs.). Belmont, CA: Wadsworth Publishing.
- Berkes, N. (1978). *Türkiye 'de çağdaşlaşma*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları.
- Bettig, R.V. (1996). *Copyright culture: The political economy of intellectual property*. Colorado: Westview Press.
- Bielefield, A. ve Cheeseman, L. (1993). *Libraries and copyright law*. New York: Neal Schuman Publishers.
- Bowker, R.R. (1986). *Copyright: Its law and its literature*. Littleton: Fred B. Rothman and Co.
- Bracha, O. (2010). The adventures of the Statute of Anne in the land of unlimited possibilities: The life of a legal transplant. *Berkeley Technology Law Journal*, Erişim adresi: http://btlj.org/data/articles2015/vol25/25_3_S/25-berkeley-tech-l-j-1427-1474.pdf
- Çakın, İ. (2004). Müteferrika matbaanın düşündürdükleri ve Avrupa'da basımcılığın etkileri: Gelecek için geçmişi anlamak. *Bilgi Dünyası*, 5 (2), 153-167.
- Çakmak, D. (2007). Osmanlı telif hukuku ile ilgili mevzuat. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 21, 191-234.
- Çakmak, D. (2014). *Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalistleşme tecrübesi ve telif haklarının gelişimi*. İstanbul: Libra.
- Der Bundesrat. (2015). Bundesgesetz über das Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz). Erişim adresi: <https://www.admin.ch/opc/de/classified-compilation/19920251/index.html>
- Drucker, P.F. (1993). *Kapitalist ötesi toplum* (B. Çorakçı, Çev.). İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Dünya Fikri Mülkiyet Hakları Örgütü (WIPO) Tarafından Kabul Edilen "WIPO İcralar ve Fonogramlar Andlaşması" ve "WIPO Telif Hakları Andlaşması"na Katılmamız Hakkında Karar. (2008). *T.C. Resmi Gazete* (26876, 14 Mayıs 2008).
- Dünya Ticaret Örgütü Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar. (1995). *T.C. Resmi Gazete* (22213 (Mük.), 25 Şubat 1995).
- Erel, Ş. N. (2009). *Türk fikir ve sanat hukuku* (3.bs.). Ankara: Yetkin.
- Ersoy, O. (1980). İlk Türk basımevinde basılan kitapların fiyatları. *Basım ve Basımcılığımızın 250. Yılı Bilimsel Toplantısı: Bildiriler: 10-11 Aralık 1979 Ankara içinde* (ss. 69-83). Ankara: Türk Kütüphaneciler Derneği.
- European Bureau of Library, Information and Documentation Associations. (2002). EBLIDA statement on the WTO GATS negotiations: Libraries and trade in services. Erişim adresi: http://www.nuorikulttuuri.kaapeli.fi/position/GATS_Statement_Nov02.pdf
- European Bureau of Library, Information and Documentation Associations. (2016). About Eblida. Erişim adresi: <http://www.eblida.org/about-eblida/>
- Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu. (1951). *T.C. Resmi Gazete* (7981, 13 Aralık 1951).

- Gesetz über Urheberrecht und verwandte Schutzrechte (Urheberrechtsgesetz). (1965). *Bundesgesetzblatt*, (1273), 09 Eylül 1965?.
- Hägström, B.M. (2004). EBLIDA's action in Europe. *LIBER Quarterly*, 14 (3-4), 406-411.
- Hirsch, E.E. (1948). *Fikri ve sınai haklar*. Ankara: Ar Basımevi.
- Hirsch, E.E. (1957). *Das neue Urheberrechtsgesetz der Türkei*. Baden: Verlag für Angewandte Wissenschaften.
- İcracı Sanatçılar, Fonogram Yapımcıları ve Yayın Kuruluşlarının Korunmasına Dair Roma Sözleşmesine Katılmamızın Onaylanmasının Uygun Bulunduğu Hakkında Kanun. (1995). *T.C. Resmi Gazete* (22341, 12 Temmuz 1995).
- İLESAM. (2015a). Telif haklarının tarihsel gelişimi. Erişim Adresi: <http://ilesam.org.tr/51/telif-haklarinin-tarihi-gelisimi>
- İLESAM. (2015b). Uluslararası sözleşmeler. Erişim Adresi: <http://ilesam.org.tr/54/uluslararasi-sozlesmeler>
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin Kabul Edilmesi Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı. (1949). *T.C. Resmi Gazete* (7217, 27 Mayıs 1949).
- Karaçavuş, A. (2006). *Tanzimat dönemi Osmanlı bilim cemiyetleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Karahan, S. (2012). Markalar. S. Karahan, C. Suluk, T. Saraç, ve T. Nal (Haz.). *Fikri mülkiyet hukukunun esasları içinde* (ss. 153-198). Ankara: Seçkin.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24.bs.). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Legifrance. (2015). Code de la propriété intellectuelle. Erişim adresi: <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006069414&dateTexte=201509>
- Legislation UK. (2015). Copyright, Designs and Patents Act 1988. Erişim adresi: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/part/I/chapter/I#commentary-c13754651>
- Ley de Propiedad Intelectual. (1996). *Boletín Oficial del Estado*, núm. 97, de 22 de abril de 1996.
- Machlup, F. (1962). *The Production and distribution of knowledge in the United States*. Princeton: Princeton University Press.
- Markaların Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1995). *T.C. Resmi Gazete* (22326, 27 Haziran 1995).
- Öztrak, İ. (1970). Fikir ve sanat eserleri üzerindeki hakların korunması yönünden pozitif hukuktaki tarihi gelişim. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 25 (3), 1-7.
- Patent Haklarının Korunması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. (1995). *T.C. Resmi Gazete* (22326, 27 Haziran 1995).
- Pınar, H., Nal, T. ve Goldmann, B. (2007). Müzik eserleri üzerindeki telif hakları ve uluslararası uygulamalar. Erişim adresi: <http://www.ito.org.tr/itoyayin/0017334.pdf>
- Stewart, T. A. (1997). *Intellectual Capital: the new wealth of the organization*. London: Nicholas Brealey Publishing Limited.
- Suluk, C. ve Nal, T. (2012). Genel bilgiler. S. Karahan, C. Suluk, T. Saraç, ve T. Nal (Haz.). *Fikri mülkiyet hukukunun esasları içinde* (ss. 1-36). Ankara: Seçkin.
- T.C. Anayasası. (1982). *T.C. Resmi Gazete* (17863 (Mükerrer), 09 Kasım 1982).
- Tekinalp, Ü. (2005). *Fikri mülkiyet hukuku* (4.bs.). İstanbul: Arıkan.
- Telif Hakları Genel Müdürlüğü. (2015a). Telif hakkı nedir? Erişim adresi: <http://www.telifhaklari.gov.tr/Telif-Hakki-Nedir>
- Telif Hakları Genel Müdürlüğü. (2015b). Edebiyat ve Sanat Eserlerinin Korunmasına İlişkin Bern Sözleşmesi. Erişim adresi: <http://www.telifhaklari.gov.tr/Edebiyat-Ve-Sanat-Eserlerinin-Korunmasına-Iliskin-Bern-Sozlesmesi>
- Telif Hakları Genel Müdürlüğü. (2015c). Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması (TRIPS). Erişim adresi: <http://www.telifhaklari.gov.tr/Ticaretle-Baglantili-Fikri-Mulkiyet-Anlasmasi-TRIPS>
- Telif Hakları Genel Müdürlüğü. (2015d). Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO-OMPI). Erişim adresi: <http://www.telifhaklari.gov.tr/Dunya-Fikri-Mulkiyet-Orgutu-WIPOOMPI> adresinden erişildi.

- Telif Hakları Genel Müdürlüğü. (2015e). Dünya Ticaret Örgütü (WTO). Erişim adresi: <http://www.telifhaklari.gov.tr/Dunya-Ticaret-Orgutu-WTO>
- Topdemir, H.G. (2012). Kültür dünyamızda çığır açtı: İbrahim Müteferrika. Erişim adresi: http://www.tded.org.tr/images/logo/x/ibrahim_muteferrika.pdf
- Turan, M. (2014). Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda eser çeşitleri: Karşılaştırmalı bir analiz. *Bilgi Dünyası*, 15 (1), 125-158.
- Turan, M. (2015). *Elektronik belge ve finansal bilgi yönetimi: Hukuki koşullar ve politika geliştirme*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu. (2015). Güncel Türkçe sözlük. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts
- Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği. (2015). Telif hakları. Erişim adresi: http://www.mesam.org.tr/telif-haklari_2_179
- Türk Patent Enstitüsü. (2012). Fikri haklar dünyanız. Erişim adresi: <http://www.tpe.gov.tr/TurkPatentEnstitusu/resources/temp/FA599AB0-8F21-48A5-9CCE-42A8745A0187.pdf>
- United States Copyright Office. (2015). Copyright of the United States. Erişim adresi: <http://passthrough.fw-notify.net/download/665117/http://copyright.gov/title17/circ92.pdf>
- WIPO. (2015a). WIPO-Administered Treaties, Contracting Parties: Berne Convention. Erişim adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=15
- WIPO. (2015b). Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. Erişim adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=283693
- WIPO. (2015c). Rome Convention. Erişim adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=289795
- WIPO. (2015d). WIPO-Administered Treaties, Contracting Parties: Rome Convention Erişim adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=17
- WIPO. (2015e). WIPO Copyright Treaty. Erişim adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=295157
- WIPO. (2015f). WIPO-Administered Treaties, Contracting Parties: WIPO Copyright Treaty. Erişim adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=16
- WIPO. (2015g). WIPO Performances and Phonograms Treaty. Erişim adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/text.jsp?file_id=295477
- WIPO. (2015h). WIPO-Administered Treaties, Contracting Parties: WIPO Performances and Phonograms Treaty. Erişim adresi: http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=20
- World Trade Organization. (2015a). Intellectual property: protection and enforcement. Erişim adresi: https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm7_e.htm
- World Trade Organization. (2015b). Members and observers. Erişim adresi: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm
- World Trade Organization. (2016). Services trade. Erişim adresi: https://www.wto.org/english/tratop_e/serv_e/serv_e.htm
- Yüksel, M. (2001). Fikri mülkiyet haklarının tarihsel temelleri. *Ankara Barosu Fikri Mülkiyet ve Rekabet Hukuku Dergisi*, 2001 (2), 89-109.

Summary

In general, this study analyses and evaluates the development of intellectual property rights (mainly copyright) in the World and Turkey. In the study, analyses of the meaning and development of copyright, national and international agreements made in this field and the impacts of intellectual property rights, libraries, and printing houses on freedom of thought are regarded as significant. Research method used in this study is content analysis which is the

study of recorded human communication (laws, international conventions, articles, web pages, books, etc.). In this context, it is focused on freedom of thought and, copyright (mainly), libraries, printing houses, etc. The scope of the research done in this field is comprised of copyright from Ancient Times until today. In this regard, international conventions such as Berne and Rome that World Intellectual Property Organization administers, and Agreement on Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights and General Agreement on Trade in Services which World Trade Organization issues and administers, play very important role substantially on copyright and freedom of thought.

In the study, it is remarkably stated that there were no regulations in terms of copyright during Ancient Times and Middle Ages. After Statute of Anne and the French Revolution, rights of the owner of the work were taken under protection with a great delay.

In Turkey, the first copyright regulation began with the Statute of Encümen-i Danis developed under the West influence during Ottoman State in 1850. With this Statute, the aim was to intrudoce translated works for Turkish. Thereafter, the first legislation on copyright was Statute of Copyright in 1857. Later, the Statute of Copyright (1857) and Statute of Copyright and Translation were published in 1872. In Ottoman Period, the first law (code) issued about copyright was Code of Copyright in 1910. With Hirsch’s significant efforts, this law ended up with legislation of the Law On Intellectual and Artistic Works dated 1951. As a conclusion, all the actors playing an important role in freedom of thought are as follows:

- a) The introduction of printing press both in the World and Turkey,
- b) Libraries that have a big role in producing works, social development and, making researches besides the protection of works
- c) Issuing of copyright legislations both in Turkey (including Ottoman State) and the world (including international conventions).